

MONITOR HOSPODÁRSKEJ POLITIKY

2017, Č.3 / SEPTEMBER
KHP, NHF, EUBA

TÉMA ČÍSLA:

**NEROUNOSTI
V PRÍJMOCH A
BOHATSTVE**

- ŠTÚRTSTOROČIE OD ROZDELENIA ČR A SR: AKO SA MEDZERA ZMIERŇUJE
- PRIJATELNÝ MIX VÝKONNOSTI A MIERY NEROUNOSTÍ? MOŽNO AJ V SR
- URGENTNÁ POTREBA ZDOKONALENIA DPH

EDITORIÁL

Milí naši čitatelia,

Skutočnosť, že septembrové číslo nášho časopisu sme vám predložili už druhýkrát (teda dva roky po sebe), nám dáva dobrý pocit. Dobrý pocit z toho, že sme vydržali prvý rok a ešte lepší pocit z toho, že nás to baví a chceme to ďalej zlepšovať.

Aktuálne vydanie sme začali pripravovať v čase, keď sa spomínalo na štvrtstoročie od dohôd o rozdelení Československa. V médiách sa objavili viac - či menej seriózne diskusie o tom, ako sa ekonomicky darí nástupníckym štátom a či sa tradične ekonomicky slabšie Slovensko „dotahuje“ na svojho silnejšieho suseda. Rozhodli sme sa prispieť do tejto debaty v sekcii Aktuality.

Nerovnosti sú nielen horúcou spoločenskou témou, ale aj jednou z top - tém nášho výskumu. V Téma čísla predstavujeme „ochutnávku“ z tejto oblasti: prierez rôznorodými prístupmi k nerovnostiam ako aj pohľady na nerovnosti príjmov a majetku.

Vyjadrovanie sa k problémom praktickej hospodárskej politiky je časť zmyslu našej činnosti. Tentoraz je pozornosť zameraná na problémy s uplatňovaním dane z pridanej hodnoty v európskom prostredí. V sekcii Zaujímavosti je jej fungovanie podrobené kritickej a trochu snád' aj provokujúcej analýze. A pravdaže nechýbajú niektoré pravidelné súčasti: seriál o pozoruhodných javoch v histórii slovenskej ekonomiky či recenzie vybranej publikácie.

Vďaka za všetky konštruktívne pripomienky a námety. Potrebujeme ich.

Karol Morvay

OBSAH

AKTUALITY

Po štvrtstoročí od rozhovorov vo Vile Tugendhat. Čo sa deje s medzerou vo výkonnosti a v mzdovej úrovni?	3
Aktuality z regiónu strednej a východnej Európy	7

TÉMA ČÍSLA

Nerovnosti: cesta k pozitivizmu	8
Pohľad na nerovnosti v bohatstve	11
Príjmová diferenciácia a ekonomická úroveň - v globálnom pohľade	15
Príjmové nerovnosti a životná úroveň v krajinách SVE	18

ZAUJÍMAVOSTI

Daň z pridanej hodnoty v Európskej únii – potreba reforiem je urgentná	22
Zamestnanec maskovaný ako obchodný partner: Ako bol rast zamestnanosti ťahaný vynútenou (!) expanziou živností	26
Vzdelanie a technológie - dve strany jednej mince	29

Názory autorov prezentované v tejto publikácii nemusia reprezentovať názory inštitúcií v ktorých pôsobia.

Príspevky v téme čísla sú súčasťou riešenia výskumného projektu APVV-15-0765 „Nerovnosť a ekonomický rast“ a projektu VEGA 1/0313/14 „Vzťah medzi efektívnosťou a sociálnou spravodlivosťou - implikácie pre hospodársku politiku“. Príspevky členov Katedry hospodárskej politiky (okrem časti „Téma čísla“) vznikli v rámci projektu ITMS 26240120032: „Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí“. Projekt bol spolu financovaný zo zdrojov Európskej únie.

Vedecko popularizačný časopis - Monitor hospodárskej politiky - štvrťročná periodicita.

Príspevky jednotlivých autorov prechádzajú recenzným konaním.

Šéfredaktor: Karol Morvay, Výkonný redaktor: Martin Hudcovský

Redakčná rada: Martin Lábaj, Martin Hudcovský, Kristína Petříková, Elena Fífešová, Daniela Pobudová.

Vydáva: Katedra hospodárskej politiky, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave.

ISSN: 2453-9287

Po štvrťstoročí od rozhovorov vo Vile Tugendhat. Čo sa deje s medzerou vo výkonnosti a v mzdovej úrovni?

Martin Hudcovský
KHP, NHF, EUBA

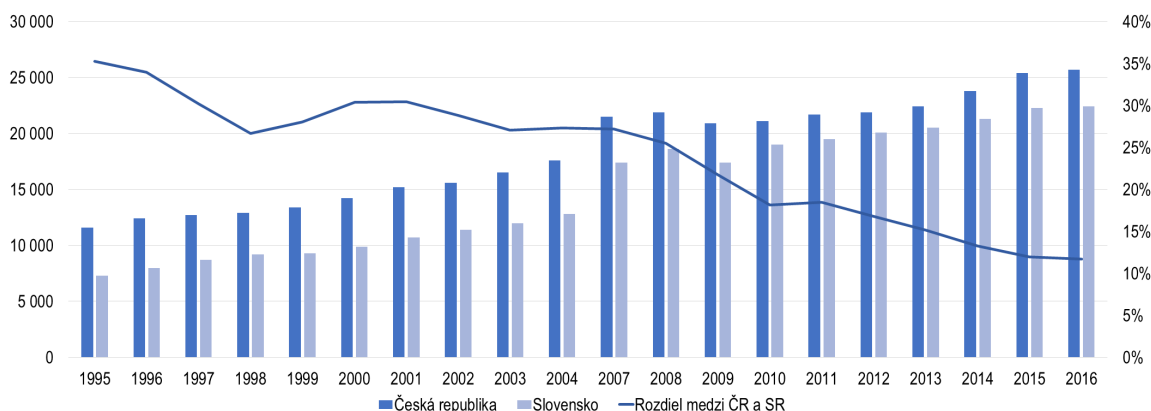
Rok 2017 je už celé štvrťstoročie vzdialený od udalostí, ktoré spečatili rozdelenie Československa a vznik dvoch samostatných republík. Jedným z uvádzaných dôvodov pre rozdelenie (aj keď určite nie hlavným) bol akýsi pocit „druhoradosti“ u Slovákov, keď centrum spoločenského a ekonomického diania sa odohrávalo skôr v Česku ako na Slovensku. Existovala tak viera, že po osamostatnení bude mať Slovensko väčší priestor pre rozvoj a bude sa mu lepšie dariť v zvyšovaní životnej úrovne. Dnes už môžeme s odstupom času detailnejšie preskúmať, či sa toto tvrdenie naplnilo.

Rozdelenie Československa je stále citlivou témou v spoločnosti, dokonca aj 25 rokov po jeho uskutočnení. Našou ambíciou tak nie je vynášať morálne súdy o správnosti tohto rozhodnutia, skôr na základe tvrdých dát a správnych metodických postupov detailnejšie preskúmať ako sa po rozdelení vyvíjali ekonomika a hlavne mzdy zamestnancov v oboch krajinách (najmä v zmysle dobiehania českej úrovne). Pre jednotnosť a neskreslenosť údajov používame len jeden štatistický zdroj – Eurostat. Chceme však poskytnúť aj iný pohľad na vývoj miezd ako „len“ často uvádzanú priemernú mzdu v krajine.

Vhodným obdobím na analýzu by bol samozrejme

čo najširší záber rokov od 1993 až po súčasnosť, avšak často sa v prvých rokoch stretávame s nedostupnosťou údajov. Počiatočným obdobím je preto rok 1995 a niektoré ukazovatele sú dostupnejšie ešte neskôr. Veríme však, že na poukázanie určitých vývojových tendencií nám postačia aj tieto kratšie časové rady. Keďže obe krajiny používajú rozdielnu menu, ich priame porovnanie by nebolo úplne metodicky správne. Pre tieto účely používame hodnoty vyjadrené v eurách parity kúpneho štandardu, ktorý je medzinárodným štandardom pre komparáciu vývoja rozdielnych krajín s jednou veľmi potrebnou vlastnosťou: Potláča efekt rozdielnych cenových hladín medzi porovnávanými krajinami.

Graf 1: HDP na obyvateľa v € (prepočítané paritou kúpneho štandardu – ľavá os), percentuálne zaostávanie za úrovňou ČR – pravá os)

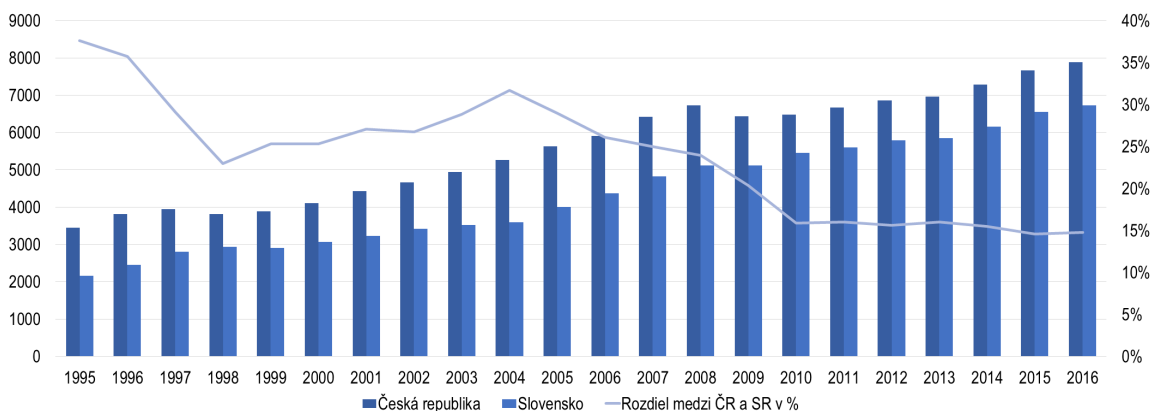
Prameň: Eurostat, vlastné výpočty.

Makro pohľad

Prvou voľbou každého ekonóma pri meraní ekonomickej vyspelosti krajiny je veľmi známy ukazovateľ hrubého domáceho produktu prepočítaný na jedného obyvateľa – HDP per capita. Ten ukazuje množstvo konečnej produkcie pripadajúce na jedného obyvateľa

zamestnávateľmi a preto ho ešte upravíme na presnejšiu úroveň samotných miezd a plátov (vychádzajúc z metodiky národných účtov). Upravená mzdová kvóta (bez odvodov zamestnávateľa) predstavuje približne 30 % z HDP oboch krajín, teda „len“ necelá tretina vyprodukovanej pridanej hodnoty mala podobu vyplatených hrubých miezd a plátov. Graf č. 2

Graf 2: Mzdy a platy prepočítané na obyvateľa v € (vyjadrené paritou kúpneho štandardu – ľavá os), percentuálne zaostávanie SR za úrovňou ČR – pravá os)

Prameň: Eurostat, vlastné výpočty.

za rok. Situácia zobrazená v grafe č. 1 nám presvedčivo poukazuje na fakt, že za obdobie od rozdelenia krajiny naozaj nastal posun v ekonomickej úrovni Slovenska a viac sa priblížila k českej úrovni. Rozdiel na začiatku predstavoval až 35 % a postupne sa medzera vo výkonnosti s malými závažnými posunula až na úroveň 12 %.

S použitím tohto ukazovateľa sa však spája aj veľké množstvo známejších aj menej známych nevýhod. Medzi tie známejšie patrí zarátanie akejkolvek produkcie (teda napr. aj výroby zbraní a ďalšie) o ktorých sa nedá jednoznačne povedať, že by vytvárali spoločenský blahobyt. Medzi menej známe nevýhody môžeme zaradiť situáciu ak by sa ekonomický rast neprejavil rovnomerne v štruktúre HDP a ťažili by z neho napr. najmä korporácie (vo forme ziskov) a nezvyšovali by mzdy. Práve podiel miezd v štruktúre HDP je dôležitým faktorom pre vysvetlenie úrovne miezd medzi krajinami všeobecne. Na Slovensku rovnako ako v Česku sa tento podiel (nazývaný aj mzdová kvóta) pohybuje okolo 40 % z HDP. Ten však v sebe obsahuje aj odvody platené

potom zobrazuje objem ročných hrubých miezd a plátov prepočítaných na obyvateľa (upravený v PKS) a ich konvergenciu.¹

Tu sa situácia v porovnaní s vyjadrením HDP na obyvateľa trochu mení. K výraznejšej konvergencii k českej úrovni dochádza v prípade Slovenska hlavne v dvoch obdobiach. Prvé je hneď na začiatku pozorovaného obdobia a následne hlavne v období ekonomického boomu po roku 2004. Relatívne nepriaznivý (resp. rozdiely zvyšujúci) vývoj medzi týmito dvoma obdobiami je ovplyvnený najmä nárastom nezamestnanosti po roku 1998, keď objem zarobených miezd a plátov stagnoval. Ďalším fenoménom je príchod hospodárskej krízy v roku 2009, po ktorej sa obnovený proces konvergenzie zastavil a až do súčasnosti osciluje na úrovni blízkej 15 %. Pretrváva teda situácia, že napriek pokračujúcemu približovaniu sa úrovne

¹ Fakt, že hodnoty sú prepočítané na celkové obyvateľstvo a nie počet zamestnancov, rovnako ako vyjadrenie v eurách parity kúpneho štandardu môžu vizuálne skresľovať hodnoty ukazovateľa (neberajú mu však na jeho výpovednej hodnote).

slovenského HDP na obyvateľa k českému, sa tento progres musí prejavovať v iných častiach HDP ako v mzdách a platoch. Predpokladáme, že sa mení najmä v oblasti ziskov spoločností, avšak detailnejšia analýza tohto javu pre potreby tohto článku nie je nevyhnutná. Možno tak konštatovať, že v tomto ukazovateli bol v dlhodobom aspekte zaznamenaný pokrok, avšak už nie tak s jednoznačnou interpretáciou (a to najmä vďaka stagnácií v posledných rokoch).

Alternatívny pohľad na priemerné mzdy

Hodnotenie vývoja miezd by sa nemalo zaoberať bez asi najbežnejšieho ukazovateľa, ktorý sa na tieto účely používa – vývoj priemernej mzdy v národnom hospodárstve. Avšak domnievame sa, že aj tento ukazovateľ pri zobrazovaní reálnej hodnoty miezd v celom hospodárstve má značné rezervy. Pri výpočte aritmetickej priemernej mzdy vzniká určité skreslenie, ktoré je spôsobené výnimočne vysokými mzdami, ktoré sú do neho zahrnuté, ale ich nadpriemerný vplyv nie je zohľadnený.² Ak však predpokladáme, že hlavné mestá oboch krajín sú regiónmi, kde sa počet takýchto miezd vyskytuje najčastejšie, ich vylúčením z analýzy môžeme dostať aspoň čiastočný pohľad na vývoj priemerných miezd v ostatných krajinách. Nie je to reprezentatívna úroveň, podľa nás však vierohodnejšie vyjadruje

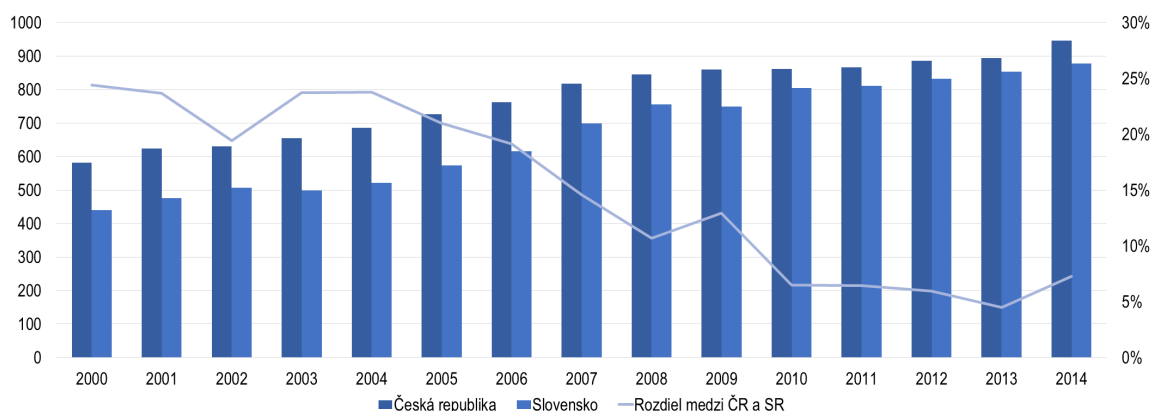
reálnu úroveň priemerných platov v oboch krajinách.

Graf č. 3 nám naznačuje, že sa opäť ocitáme v situácii, kde môžeme v dlhodobom pohľade vidieť priblíženie sa slovenských miezd úrovni českých. Podstatnejší rozdiel možno nájsť najmä v úrovni priblíženia. Zatiaľ čo pri makro pohľade na mzdy a platy predstavoval rozdiel medzi priemernou mzdou na osobu v roku 2014 asi 15 %, pri tomto ukazovateli to bolo už len 7 % (a to po náraste z úrovne 4 % v roku 2013). Aspoň z tohto pohľadu sa preto môže zdať, že priemerné slovenské mzdy sa takmer dotiahli na úroveň českých. Rovnako sa tu však opäť prejavuje akýsi fenomén „zastavenia“ dobíjania, keď podobne ako v predchádzajúcom grafe od roku 2010 úroveň stagnuje.

Azda najobjektívnejším meradlom „bežnej“ mzdy v národnom hospodárstve bez použitia akejkoľvek úpravy je použitie mediánovej mzdy v národnom hospodárstve. Jej princíp spočíva vo vyjadrení strednej hodnoty zo všetkých skúmaných miezd. Je to teda taká úroveň mzdy, od ktorej je 50 % miezd nižších a 50 % vyšších. Táto metodika je v porovnaní s aritmetickým priemerom odolná voči výskytu extrémne vysokých miezd a jej hodnota je v SR aj ČR pravidelne nižšia ako hodnota priemernej mzdy. Problémom pri takejto analýze je však nedostupnosť týchto údajov za staršie obdobia. Až do roku 2004 nie sú verejne k dispozícii o nej žiadne dáta (aspoň v databázach Eurostatu).

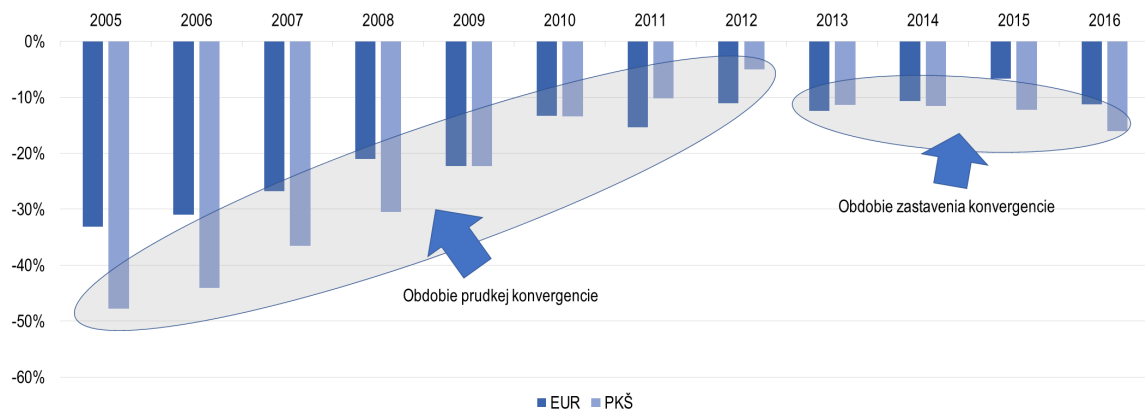
² Skreslenie z dolnej strany extrémne nízkych miezd nenastáva z dôvodu existencie inštitútu minimálnej mzdy, ktorý vylučuje možnosť systémového podhodnotenia priemernej mzdy.

Graf 3: Vývoj agregátnej priemernej mzdy bez zarátania hlavných miest (vážený počtom obyvateľov kraja – ľavá os), percentuálne zaostávanie za úrovňou ČR – pravá os)

Prameň: Eurostat, vlastné výpočty.

Graf 4: Vývoj rozdielu čistej mediánovej mzdy medzi SR a ČR (rátané z EUR v bežných cenách a EUR upravených o paritu kúpneho štandardu, v %)

Prameň: Eurostat, vlastné výpočty.

Avšak vstupom do EÚ sa začali štatistické úrady oboch krajín spolupodieľať na realizácii európskeho prieskumu príjmov a životných podmienok domácností (EU SILC), ktorého súčasťou je aj zisťovanie mediánovej čistej mzdy. Graf č. 4 preto zobrazuje vývoj od roku 2005 vyjadrený ako percentuálny rozdiel slovenskej a českej mediánovej čistej mzdy.

Na prvý pohľad zaujme už výrazný rozdiel medzi hodnotami vyjadrenými v eurách a eurách upravenými v parite kúpneho štandardu (teda po zohľadnení rôznych úrovní cenových hladín). Rozdiel medzi týmito vyjadreniami predstavoval v roku 2005 až 15 p.b., zatiaľ čo už v roku 2010 sa tento pomer vyrovnal. Spôsobené to bolo viacerými faktormi, ktoré pôsobili súčasne. Medzi ne mohli patriť napr. posilňovanie výmenného kurzu slovenskej koruny voči českej korune alebo rýchly rast miezd na Slovensku. Vrcholom úspešného obdobia prudkej konverencie k českým platom bol rok 2012, keď v parite kúpneho štandardu boli slovenské čisté mediánové platy len o 5 % nižšie ako v Česku. Po tomto období však nastupuje už v predchádzajúcich ukazovateľoch identifikovaný jav zastavenia konverencie, ba v posledných rokoch dokonca divergencie. Aké faktory sa podieľali na takomto vývoji však zatiaľ zostáva nejasné.

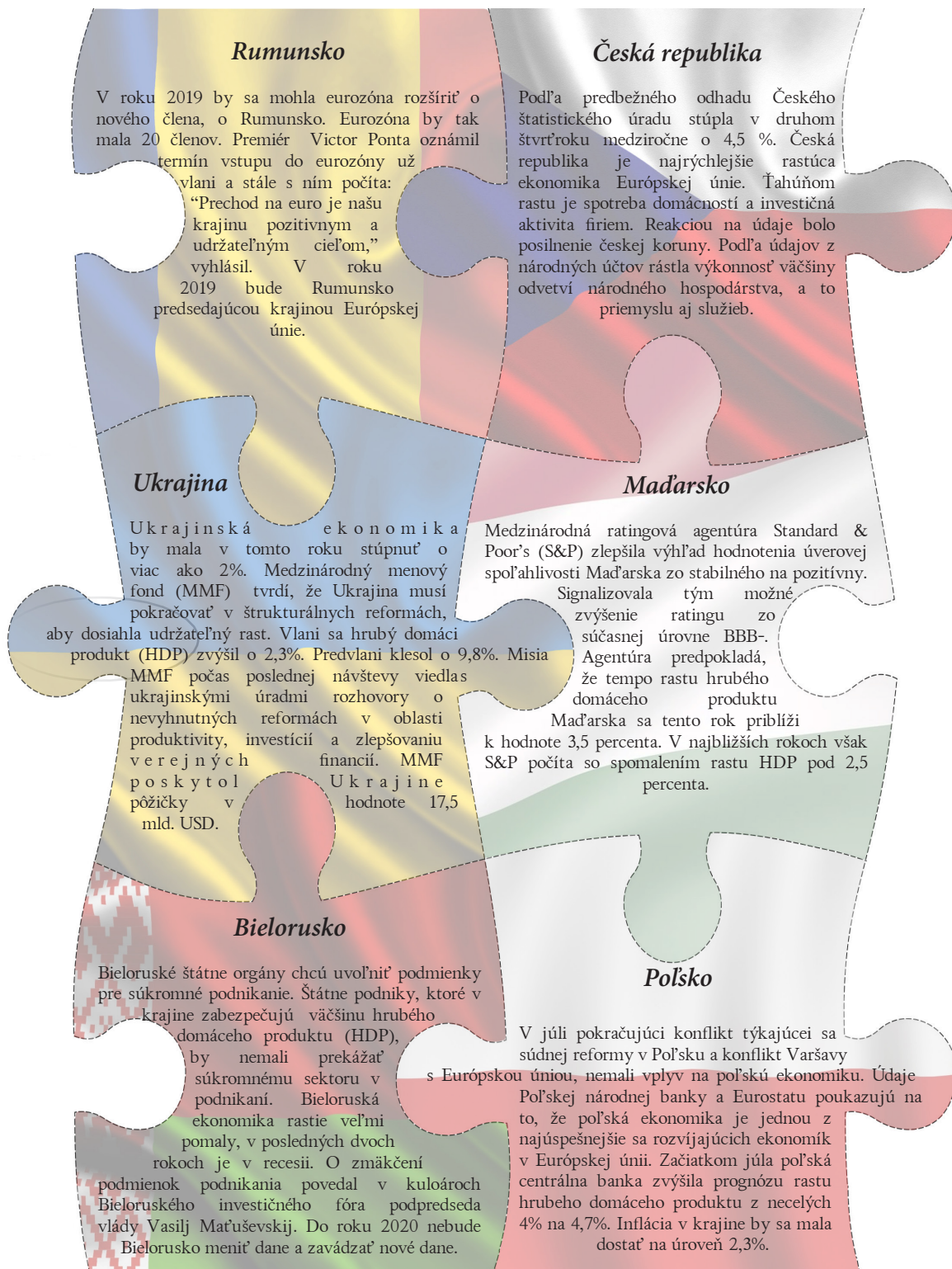
Na záver tak môžeme konštatovať, že aj keď ekonomická výkonnosť Slovenska vyjadrená v HDP na obyvateľa naznačuje postupné

uzatváranie výkonnostnej medzery medzi SR a ČR, údaje o vývoji miezd zdieľajú podobné tendencie len po období zotavovania sa z hospodárskej krízy. Nami prezentované ukazovatele poskytujú relatívne robustné zázemie pre konštatovanie, že slovenské mzdy sa výrazne priblížili za obdobie od rozdelenia Československa k úrovni českých miezd. Jednou z nezodpovedaných otázok však zostáva, aké faktory spôsobili (a stále spôsobujú) zastavenie dobiehania v období posledných rokov. Akási „túžba“ Slovákov po dobehnutí českých platom tak zatiaľ zostala aj po 25 rokoch nie celkom naplnená (aj keď s dôležitou poznámkou, že slovenské mzdy zaznamenali počas tohto obdobia badateľný pokrok).

Aktuality z regiónu strednej a východnej Európy

Vladimír Bačišin

Nerovnosti: cesta k pozitivizmu

Eduard Nežinský
KHP, NHF, EUBA

Ekonomia je vedou o rozdeľovaní. Dnešná doba prináša otázky rozdeľovania zdrojov a príjmov v globálnom meradle. Prehlbujúce sa rozdiely v bohatstve začínajú budiť obavy o udržateľnosť súčasného modelu trhovej ekonomiky. Pálčivá téma sa vracia pripomínajúc ekonomických mysliteľov minulosti, ktorí sa snažili nachádzať vysvetlenia a načrtnúť budúcnosť pomocou im súčasných prostriedkov. Dnes máme možnosť objaviť klasikov v novom empirickom šate.

Príjmové nerovnosti sa v dôsledku globálnej krízy po dlhom období čisto akademického záujmu stali aktuálnou politickou témou. Problém kompromisu medzi efektívnosťou a rovnosťou – *Efficiency vs Equity trade-off* – sa objavil v diskusiiach u tvorcov politík, novinárov i občianskych protestných hnutí. Heslom „1%“ bolo hnutím Occupy naznačený nerovnomerný podiel väčšiny obyvateľstva na výnosoch z globalizácie. „Cenu nerovnosti“ jasne pomenoval aj Joseph Stiglitz – kriminalita, horšie zdravie, psychické problémy, horšie výsledky vzdelávania a sociálna súdržnosť. Niekoľko mesiacov pred stretnutím Svetového ekonomického fóra v Davose v roku 2014 označil Barack Obama veľkú a rastúcu nerovnosť za „určujúcu výzvu našich čias“ opakujúc vyjadrenie kritika *New York Times* z recenzie na Pikettyho *Kapitál v 21. storočí*. Prezident sa pritom odvolával aj na autoritu ideového otca *laissez-faire* kapitalizmu Adama Smitha. Ponúkame krátky exkurz od minulosti k súčasne najdiskutovanejšej ekonomickej publikácii, v čase predstavujúce dva konce vývoja ekonomie, ktorá neprestala byť vedou o rozdeľovaní.

Rozjímajme bez dát

Rozvoj politickej ekonomie je spojený s priemyselnou revolúciou. Už sami myslitelia tej doby ju vnímali ako vedu o tvorbe a rozdeľovaní bohatstva. Od samého počiatku sú v teoretických modeloch prítomné tri etablované triedy – robotníci, kapitalisti a vlastníci pôdy. V prvom súbornom diele politickej ekonomie od Adama Smitha by sme ešte márne hľadali pojmy

„laissez-faire“ či „kapitalizmus“. Rovnako je pravda, že sa nezaujímal o nerovnosti v príjmoch naprieč populáciou, t.j. relatívne nerovnosti, ale najmä o zabezpečenie toho, aby mal každý člen spoločnosti naplnené základné potreby – ošatenie, strechu nad hlavou a jedlo. Na tieto účely mu mal postačovať minimálny príjem, okolo ktorého dlhodobo kolíšu mzdy. Optimisticky predpokladal, že akumulácia kapitálu môže prebiehať dostatočne rýchlo na to, aby dopyt po práci prevyšoval ponuku a udržiaval tak reálne mzdy.

Ďalší klasik David Ricardo chápal vo svojich *Zásadách politickej ekonomie a zdanenia* ľudskú prácu ako jediný zdroj tvorenej hodnoty a jej prebytku, ktorý priťahuje vlastníkov výrobných prostriedkov. Prebytok produktu práce, vystupujúci v dôverne známych pojmoch zisk, úrok a renta, zabezpečuje akumuláciu kapitálu. Určité obavy vyplývajúce z klesajúcej miery zisku boli spojené s tzv. stacionárnym stavom spoločnosti, v ktorom sa zastaví ekonomický rozvoj.

Ťažko nájsť mysliteľa s väčším vplyvom na osudy národov v novodobých dejinách ako Karol Marx. V duchu svojej tézy o tom, že filozofom nestačí svet vysvetľovať, ale ho i meniť, sa jeho dielo *Kapitál*. Vydané presne polstoročie po Ricardovej *Politickej ekonomii*, stalo základom veľkých hnutí za premenu sveta či ako predmet adorácie alebo kritiky. Ekonomická a sociálna realita sa od Ricardových čias zmenili – obavy plynuli z dynamiky rozvíjajúceho sa kapitalizmu, nie z rastúcich cien pôdy alebo nasýtenia rastúcej

populácie. Z pohľadu ekonómie je zásadným Marxov pokus o vytvorenie obrazu sveta kapitalizmu s tovarom ako základnou formou bohatstva. Zdrojom dynamiky a expanzivnosti je pracovná sila, ktorá sa stáva tiež tovarom a je používaná pri premene peňazí na kapitál. Pod ideologickou zásterkou ekvivalentnej výmeny prebieha prisvojovanie si nadhodnoty, teda pojmu prevzatého z klasickej ekonómie, ako kryštalizovaného pracovného času. Podiel na nadhodnote a rozhodovanie o distribúcii výnosu z práce prináleží vlastníkom výrobných prostriedkov. Vnútna dynamika systému diktuje vznik periodických kríz z nadvýroby, koncentráciu kapitálu a polarizáciu triednej štruktúry. Temnou veštbou bolo znižovanie miery zisku a dravá rivalita medzi kapitalistami alebo sociálne neudržateľný rast podielu kapitálu na generovaných príjmoch.

Víťazný pochod neoklasikov, exkomunikácia Marxa z mainstreamového uvažovania buržoáznej ekonómie ako ideologického guru nepriateľského socialistického tábora vyčistili priestor pre „agregátne“ uvažovanie a predstavu reprezentatívneho agenta. Charakteristiky variability distribúcie boli potlačené pomocou priemerného predstaviteľa. Štatistik by nariekal nad diktátom prvého momentu. Až zmeny vo výpočtových možnostiach a dostupnosť množstva údajov otvorili brány empirického skúmania mechanizmu vzájomného ovplyvňovania ekonomického rastu a zmien vo vnútri systému. Vytvára sa tým spojenie medzi sociálnou a ekonomickou sférou, objavujú sa argumenty na úrovni teórie hospodárskej politiky.

Empirický prístup: Kuznets

Hoci by sa mohlo zdať, že neoklasická ekonomická teória z konca 19. a začiatku 20. storočia zaoberala prevažne problémom všeobecnej rovnováhy a zavádzaním matematických metód do ekonómie, v širšej perspektíve prispela k chápaniu vzájomnej závislosti ekonomických javov. Vzťah medzi alokáciou zdrojov a distribúciou bohatstva však nebol v popredí záujmu. V snahe o čo najväčšiu generalizáciu bola v modeli práca chápaná ako komodita a príjmy z nej (mzdy) boli generované trhom presne rovnakým spôsobom ako ceny ostatných komodít. Nečudo,

že základnom diele teórie všeobecnej rovnováhy¹ sa pojem „distribúcia“ ani nenachádza v indexe. Pozornosť si vyslúžili rozdiely v príjmoch až v dôsledku medzinárodného obchodu (Stolper a Samuelson).

Mimo marginalistického prúdu si našli miesto alternatívne cesty. Okrem inštitucionálneho Veblenovho neformálneho prístupu priniesol empirický výskum výsledok v podobe Paretovho štatistického „železného“ zákona distribúcie príjmov, ktorý sa nemení ani v dôsledku revolúcií. Prvý rozsiahly výskum príjmových nerovností musel počkať dovtedy, kým sa neobjavili detailné štatistické údaje o príjmoch v spoločnosti za dostatočne dlhé obdobie. Tieto boli systematicky zhromažďované napríklad v USA od roku 1913, t.j. od zavedenia federálnej dane z príjmov. Autorom prvej obsiahlej analýzy pod názvom *Podiel vyšších príjmových skupín na príjmoch a úsporách* sa stal v roku 1953 Simon Kuznets. Dielo s takýmto názvom zrejme nemalo ambície lámať rekordy predajnosti a stovky strán s bohatých tabuľkových príloh boli skôr lahôdkou pre odborníkov. Zhromaždený štatistický materiál bol skutočne impozantný, individuálny detailný panel údajov je snom výskumníka i v súčasnosti. Z údajov o dani z príjmov a vlastných odhadov národného dôchodku USA popisoval Kuznets vývoj podielu jednotlivých decilov i horného 1% na celkovom príjme v čase.

Dva roky po publikácii údajov sa sám Kuznets pokúša o formuláciu vzťahu medzi príjmovými nerovnosťami a ekonomickou úrovňou. Analýze boli podrobené údaje o troch industriálnych veľmocích – USA, Veľkej Británii a Nemecku z období prvej polovice 20. storočia. Grafickú podobu vzťahu – Kuznetsovu krivku – v podobe obráteného písmena U nájdeme dnes v každej práci o rozdelení bohatstva a raste. Medzi zdôvodneniami sa uvádzalo znižovanie rozdielov v produktivite medzi sektormi alebo inštitucionálne zmeny v oblastiach sociálneho zabezpečenia a plnej zamestnanosti. Kuznetsova štúdia sa stala predmetom polemík nielen v akademických kruhoch. Napriek varovaniu samotného autora pred unáhľenými závermi v bipolárnom svete studenej vojny poslúžila ako ideologická zbraň a rozprávka s dobrým koncom, kontrastujúca s Marxovými apokalyptickými

¹ Debreu (1959), *Theory of Value*

víziami. Rast mal byť „príliv, ktorý dvíha všetky lode“ naprieč celou spoločnosťou. Tak či onak, najdôležitejšou ostáva skutočnosť, že išlo o prvú teóriu postavenú na dôkladnom štatistickom materiáli.

Vzkriesenie Marxa: Piketty

Pokračovatelia Kuznetsovho výskumu sa s väčším alebo menším úspechom snažia empiricky podporiť Kuznetsovu krivku.² S rozvojom výpočtových kapacít, ekonometrie a rozširovaním údajovej základne pokrývajúcej takmer celý svet a siahajúcej do hlbkej histórie exponenciálne rastie počet prác skúmajúcich nerovnosti a ich vzťah k ekonomickému rastu.³ V roku 2013 sa objavuje ďalší zásadný vklad do tejto problematiky v podobe monumentálnej práce Thomasa Pikettyho. Autor sa už v názve netají inšpiráciou Marxom a jeho *Kapitál v 21.storočí* je Marxov *Kapitál* podporený štatistickou analýzou. Obrovský objem historických dát z troch storočí a dvadsiatich štátov spracovával tím výskumníkov. Napriek tomu sa sám autor vyslovuje, že ich mali primálo na to, aby priniesli definitívne závery. Zámer dostať distribúciu bohatstva v dlhom období do centra ekonomického myslenia sa mu však do značnej miery naplniť podarilo. Po vydaní anglického prekladu sa Pikettyho kniha stala skutočným bestsellerom a predmetom akademických polemík za účasti najväčších mien súčasnej ekonómie. Cieľ napísať knihu, ktorá by bola čitateľná nielen pre odborníkov, bol splnený v najvyššej miere. Do ďalšieho roku po vydaní sa predalo pre ekonomický titul neuveriteľných 1,5 milióna výtlačkov. Do minulého roka bol Pikettyho *Kapitál* preložený do svetových a väčšiny európskych jazykov (vrátane slovenčiny v r. 2015), hindčiny, katalánčiny, japončiny, kórejštiny, turečtiny.

Analýza kapitalizmu sa u Pikettyho odvíja v štyroch častiach. Po definovaní pojmov a prezentácii úvodných motivačných štatistík je ústredným motívom analýzy vzťah $r > g$. Rozdiel medzi mierou zisku a tempom ekonomického rastu do určitej miery vysvetľuje extrémnu a pomerne stabilnú príjmovú nerovnosť do

začiatku 1.svetovej vojny. Nie tak dobre sa už dá použiť v období 1980 – 2000, keď väčšia časť nerovností pochádzala z príjmov z práce. Koncentrácia kapitálu hrala väčšiu úlohu v skoršom období, keď Európa predstihla USA v nerovnosti rozdelenia bohatstva, zatiaľ čo v súčasnosti spôsobili explodujúce manažérske príjmy, nerovný prístup k vyššiemu vzdelaniu a nedostatočné verejné investície zmenu garde. V každom variante však vyšší rozdiel $r - g$ spôsobuje vyššiu diferenciáciu bohatstva.⁴ Riešenia sa ponúkajú nie neočakávane v podobe progresívneho zdaňovania – príjmov, bohatstva i spotreby. Analytickou výzvou je optimalizácia nastavenia tohto mixu. Pesimistické Marxove predpovede sa nenaplnili alebo oddialili vďaka technologickému pokroku a rastu produktivity práce. Piketty však priznáva relevantnosť úvah o nekonečnej akumulácii. Hoci v súčasných podmienkach akumulácia končí na konečnej úrovni, nemajúc protiváhu v dostatočnom ekonomickom raste, vedie do značne sociálne napätého ekvilibria.

Nemožno sa čudovať, že sa Piketty stal ikonou a jeho kniha „bibliou ľavičiarov“. Ako to obvyčajne býva, počet nadšencov je vyrovnávaný počtom kritikov – pod palbou sa ocitla ako interpretácia výsledkov, tak i samotné metódy spracovania.⁵ Napriek všetkým možným výhradám je Piketty nanajvýš aktuálnym v časoch nárastu nerovností nad hranicu z čias Veľkej krízy v podmienkach straty množstva pracovných miest a neistoty primeraného dôchodku, keď americký sen prežíva už iba v nerezonujúcich predvolebných heslách a prestal byť živou realitou väčšiny spoločnosti. Na rozdiel od predstavy garantovaného minimálneho príjmu v duchu Adama Smitha. Prekvapivo tak má čo povedať tým, ktorí si ho prispôbili na obranu bezuzdného kapitalizmu a devastácie sociálnej sféry. V epoche kultu empirického dôkazu sa aj ostatní klasici vynárajú v reinkarnácii s modernými nástrojmi, aby zopakovali svoje poslanstvo.

² Známa je aj environmentálna varianta Kuznetsovej krivky.

³ Počet vedeckých prác pod heslom “income inequality” na Google Scholar predstavuje vyše 2,4 mil.

⁴ Mechanizmus endogénneho generovania stále väčších nerovností systémom priznávajú a popisujú exaktným modelom, i keď bez väčšej publicity, aj výskumníci prominentných inštitúcií (Kumhof, MMF).

⁵ Študentovi MIT M.Rognliemu bolo na základe blogu a obrovského ohlasu ponúknutá prezentácia na prestížnej konferencii ako jedinému PhD študentovi od r. 1979.

Pohľad na nerovnosti v bohatstve

Elena Fifeková
KHP, NHF, EUBA

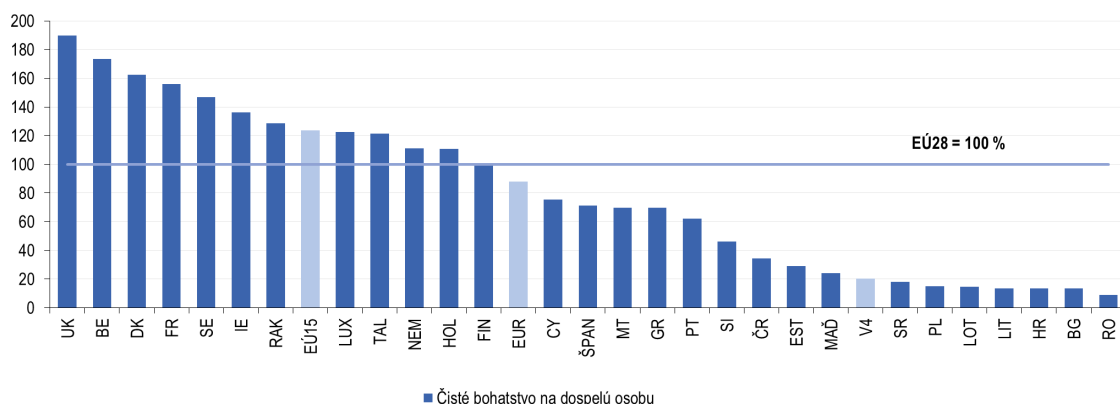
V súčasnom období sa nerovnosť bohatstva (majetková nerovnosť) stáva väčším problémom ako nerovnosť príjmov, nakoľko práve bohatstvo vo veľkej miere podmieňuje nerovnosti v príležitostiach a tým následne prehľbuje príjmovú diferenciáciu. Na základe údajov švajčiarskej banky Credit Suisse (Global Wealth Databook, 2016) a Medzinárodného menového fondu poukážeme na niektoré aspekty vývoja čistého bohatstva v globálnom a regionálnom rozmere s dôrazom na Európsku úniu a krajiny V4.

Roztváranie nožníc medzi bohatými a chudobnými je v ostatnom období najrýchlejšie, rast svetového bohatstva je sprevádzaný jeho koncentráciou v rukách stále menšieho počtu ľudí. Nerovnosť bohatstva sa stáva problémom, ktorý môže zväčšovať príjmové nerovnosti (Reich, 2016), pretože bohatstvo vytvára svoj vlastný príjem prostredníctvom úspor, investovania do akcií, dlhopisov, nehnuteľností. Bohatstvo sa v priebehu času zvyšuje, generuje dividendy, úroky, vytvára možnosť predaja aktív. Prenáša sa z generácie na generáciu a sprostredkované vytvára nerovnosti v príležitostiach. Bohatí môžu viac investovať

do svojej budúcnosti, majú lepší prístup ku kvalitnému vzdelaniu, kvalitným zdravotným službám a pod. Samotná tvorba bohatstva tak dlhodobu príjmovú nerovnosť nerieši, naopak vytvára podmienky pre prehľbovanie príjmovej diferenciácie.

Bohatí bohatnú rýchlejšie ako kedykoľvek v minulosti, čoho dôsledkom je, že v súčasnom období jedno percento najbohatších ľudí disponuje polovicou svetového bohatstva (10 % najbohatších ľudí sveta vlastní až 89 % a 5 % najbohatších vlastní takmer 78 % celkového svetového bohatstva). Regionálne je svetové

Graf 1: Čisté bohatstvo v krajinách EÚ (EÚ28=100%, rok 2016)

Prameň: Credit Suisse Global Wealth Databook 2016, vlastný výpočet.

Poznámky: BE - Belgicko, BG - Bulharsko, CY - Cyprus, ČR - Česko, DK - Dánsko, EST - Estónsko, EUR - Európa, FIN - Fínsko, FR - Francúzsko, GR - Grécko, HOL - Holandsko, HR - Chorvátsko, IE - Írsko, LIT - Litva, LOT - Lotyšsko, MAĎ - Maďarsko, MT - Malta, NEM - Nemecko, PL - Poľsko, PT - Portugalsko, RAK - Rakúsko, RO - Rumunsko, SE - Švédsko, SI - Slovinsko, SR - Slovensko, ŠPAN - Španielsko, TAL - Taliansko, UK - Veľká Británia

bohatstvo koncentrované v Spojených štátoch, Kanade, Austrálii a v západnej a severnej Európe, najchudobnejšie sú krajiny centrálnej Afriky a juhovýchodnej Ázie. Severná Amerika a Európa, ktorých podiel na svetovej populácii je rámcovo 15 % (18% na svetovom počte dospelých osôb), disponuje v súčasnom období 65% svetového bohatstva (na Čínu a Indiu, kde žije takmer 37 % svetovej populácie pripadá necelých 10,5% svetového bohatstva).

Európa patrí k najbohatším regiónom sveta. V súčasnom období pripadá na Európu takmer 29 % svetového bohatstva, pričom podiel európskej populácie na celkovom počte obyvateľov je necelých 10 % (takmer 15 % dospelých populácie). Bohatstvo pripadajúce na dospelú osobu v Európe je zhruba dvakrát vyššie ako bohatstvo pripadajúce na dospelého vo svete; je koncentrované predovšetkým v krajinách Európskej únie, najmä v jej pôvodných členských krajinách.

Geografická nerovnováha v úrovni bohatstva Európskej únie je silne podmienená odlišným historickým vývojom medzi pôvodnými členskými štátmi a novými členskými štátmi strednej a východnej Európy, ktoré ani napriek nadpriemernej dynamike rastu čistého bohatstva (predstavuje súčet finančného a nefinančného bohatstva, ktorý je očistený o výšku dlhu) nedokázali do súčasnosti výraznejšie zúžiť existujúcu medzeru.

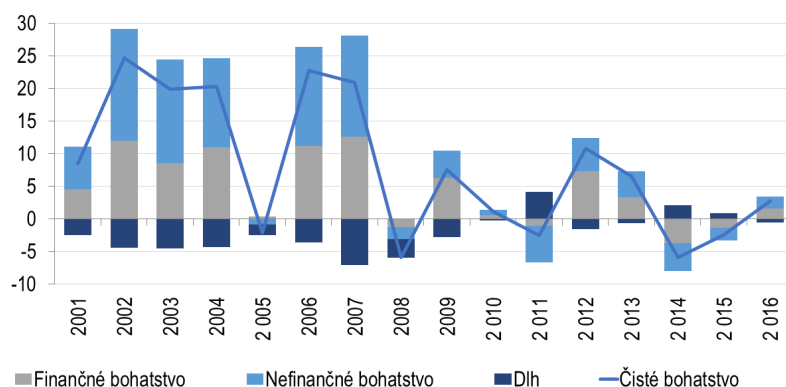
V priebehu rokov 2000 – 2016 sa celkové čisté bohatstvo na jedného dospelého obyvateľa EÚ28 v dôsledku vyše 4% priemerného rastu takmer zdvojnásobilo. Najrýchlejší rast bohatstva bol v rokoch 2000-2008 (priemerné tempo rastu dosiahlo 8,5). V pokrízovom období došlo k miernemu zníženiu čistého bohatstva v EÚ28. Z geografického pohľadu došlo k jeho

poklesu najmä v pôvodných členských štátoch južnej Európy. V rámci tvorby čistého bohatstva znížené bolo tak finančné, ako aj nefinančné bohatstvo, zvýšená bola iba úroveň dlhu, čo následne ovplyvnilo vývoj v EÚ ako celku.

Krajiny V4 v úrovni čistého bohatstva na dospelú osobu v súčasnom období dosahujú necelých 15 % úrovne čistého bohatstva pôvodných členských štátov a jednu pätinu úrovne priemeru EÚ28 (v roku 2000 dosahovali 10% úrovne bohatstva na dospelého v EÚ15, rovnako ako v čase svojho vstupu do EÚ). Kým napr. v Rakúsku dosahuje čisté bohatstvo na obyvateľa v súčasnom období 206 003 USD, v Česku je to 48 357 USD, v Maďarsku 33 893 USD, na Slovensku 24 991 USD a v Poľsku 24 584 USD. Zúženie medzery v úrovni bohatstva medzi pôvodnými členskými štátmi a krajinami V4 bolo dôsledkom vysokého priemerného rastu bohatstva v týchto krajinách. Priemerné tempo rastu čistého bohatstva bolo v rozpätí rokov 2000 až 2016 o 2,7 p. b. vyššie ako v krajinách EÚ15, čím sa objem čistého bohatstva v krajinách V4 strojnásobil. Hoci v celom sledovanom období bola dynamika rastu čistého bohatstva v krajinách V4 vysoká, najvyššie priemerné tempo rastu bolo dosiahnuté bezprostredne po ich vstupe do EÚ.

Z hľadiska vývoja jednotlivých zložiek čistého bohatstva v krajinách V4 v porovnaní s rokom 2000 došlo k rastu všetkých komponentov (finančného, nefinančného bohatstva a dlhu, pričom rastúcou zložkou bol najmä dlh

Graf 2: Príspevky jednotlivých zložiek k rastu čistého bohatstva na dospelého v rokoch 2001-2016, (medziročný rast v %)

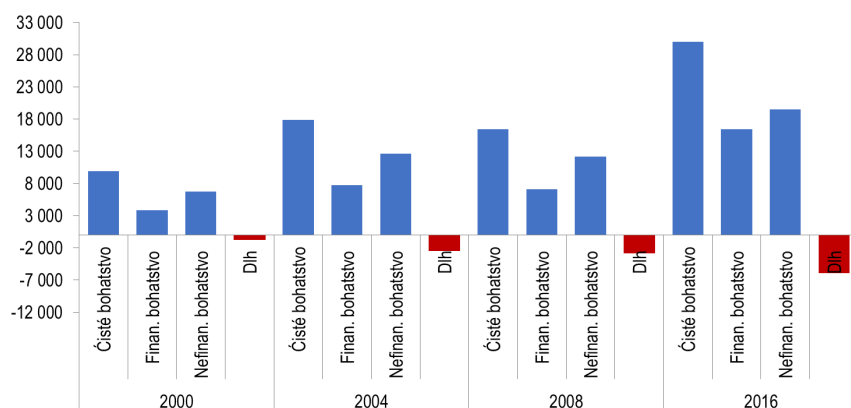
Prameň: Credit Suisse Global Wealth Databook 2016, vlastný výpočet.

(predovšetkým v dôsledku jeho rastu v Poľsku a na Slovensku). Priemerné tempo rastu dlhu od roku 2000 po súčasnosť prevýšilo priemerné tempo rastu čistého bohatstva o 2,4 p.b., a to aj napriek jeho poklesu v ostatných rokoch. Negatívny vplyv dlhu na vývoj čistého bohatstva však nemožno hodnotiť jednoznačne, nakoľko rastúci dlh zvyšuje dopyt a aktívach, následne zvyšuje ich cenu a ovplyvňuje zmeny

vo vývoji ďalších zložiek bohatstva. Avšak tak ako príspevok dlhu, tak aj príspevky ostatných zložiek k rastu čistého bohatstva vykazovali v sledovanom období veľké výkyvy (graf 2) a v rámci krajín V4 sa líšia (kladná hodnota príspevku dlhu k vývoju čistého bohatstva odráža skutočnosť, že dlh sa medziročne znížil a čím eliminoval vplyv medziročného poklesu finančného a nefinančného majetku).

Z pohľadu vývoja čistého bohatstva na dospelého medzi najúspešnejšie ekonomiky v rámci krajín V4 patrí Česko, ktorého čisté bohatstvo sa v priebehu rokov 2000-2016 zvýšilo štyrikrát (na Slovensku sa v uvedenom období čisté bohatstvo zvýšilo 2,6 krát, v Maďarsku 2,9 krát, v Poľsku 2,8 krát).

Graf 3: Čisté bohatstvo pripadajúce na dospelého a jeho zložky v krajinách V4 (rok 2016, v USD)

Prameň: Credit Suisse Global Wealth Databook 2016, vlastný výpočet.

Štruktúra tvorby čistého bohatstva v súčasnom období je v krajinách V4 podobná ako v pôvodných členských štátoch, rozdiel v podiele finančného bohatstva predstavuje necelé 2 p.b., a v podiele nefinančného bohatstva iba 2 p.b. V štruktúre čistého bohatstva krajín V4 dochádza v porovnaní s pôvodnými členskými štátmi k odlišnej tendencii vo vývoji dlhu. Kým jeho podiel na čistom bohatstve v pôvodných členských štátoch klesá, v krajinách V4 sa zvyšuje (graf 3).

V rámci krajín V4 najvýraznejšie odchýlky v štruktúre bohatstva vidieť najmä v Slovenskej republike (tabuľka 1), kde má dlhodobo najvýraznejší podiel nefinančné bohatstvo a v ostatnom období za zvýšil aj podiel dlhu (z 13 % v čase vstupu Slovenska do EÚ na vyše 30 %

Tabuľka 1: Štruktúra čistého bohatstva v rokoch 2004-2016 (v %)

Rok	2004			2008			2016		
Kategória bohatstva	Finančné	Ne finančné	Dlh	Finančné	Ne finančné	Dlh	Finančné	Ne finančné	Dlh
EÚ15	51,6	66,0	17,5	56,5	55,8	12,3	52,8	63,8	16,6
V4	43,2	70,6	13,8	43,4	74,0	17,4	54,8	64,9	19,7
Česko	52,9	67,7	20,7	52,4	67,6	20,0	49,7	66,2	15,9
Maďarsko	45,4	67,3	12,6	53,8	67,9	21,7	52,4	58,2	10,6
Poľsko	38,5	73,0	11,6	45,4	75,9	21,2	57,8	65,5	23,3
Slovensko	39,6	73,5	13,1	49,6	85,8	35,4	59,8	71,9	31,7

Prameň: Credit Suisse Global Wealth Databook 2016, vlastný výpočet.

v súčasnom období). Vyšší podiel nefinančných aktív na čistom bohatstve na Slovensku je do veľkej miery podmienený mentalitou obyvateľov a inštitucionálnym usporiadaním. Na Slovensku je silne zakorenená potreba bývať „vo vlastnom“, čo je na druhej strane aj nevyhnutnosťou, nakoľko Slovensko nedisponuje v potrebnom rozsahu nájomnými bytmi. Na výšku nefinančného bohatstva mala pozitívny vplyv taktiež privatizácia bytového fondu na začiatku transformačného obdobia. Rastúci podiel dlhu je na Slovensku podmienený už uvedenou potrebou zabezpečenia vlastného bývania (rast hypotekárnych úverov), ale aj zvyšujúcim sa rizikovým správaním domácností (rast úverového zaťaženia slovenských domácností patrí k najrýchlejším v rámci EÚ).

Majetkovú nerovnosť v krajinách V4 priblížime pomocou strených hodnôt, nakoľko poskytujú rámcový obraz o jej úrovni a základných zmenách. V rámci V4 je krajinou s najvyšším mediánom čistého bohatstva Maďarsko, ktoré dosahuje dvojnásobok strednej hodnoty čistého bohatstva Poľska (tabuľka 2). V priebehu rokov 2010-2016 sa najvýraznejšie zvýšila stredná hodnota čistého bohatstva na Slovensku, a to o viac ako dvojnásobne. V Maďarsku došlo k 1,6 násobnému zvýšeniu mediánu čistého bohatstva, v Česku narástlo iba nepatrne a v Poľsku stredná hodnota čistého bohatstva poklesla.

Z hľadiska distribúcie dospelých podľa rozsahu bohatstva došlo v rokoch 2010-2016 k

výraznému posunu dospelého obyvateľstva do najnižšej majetkovej skupiny, a to predovšetkým v Poľsku a Česku. Na Slovensku, ktoré malo vysoké zastúpenie dospeléj populácie v najnižšej majetkovej skupine už v roku 2010 sa jej podiel zvýšil iba o 10,7 p.b. Vo všetkých krajinách V4 došlo k nárastu podielu dospeléj populácie v strednej skupine bohatstva a v porovnaní s rokom 2010 klesol podiel najbohatších obyvateľov. Dosiahnutá úroveň Gini koeficientu v súčasnom období naznačuje, že majetková nerovnosť sa v porovnaní s rokom 2010 výraznejšie zvýšila v Česku a mierne v Poľsku. Mierne zníženie majetkovej nerovnosti vidieť v Maďarsku. Slovensko je v rámci krajín V4 jedinou krajinou, ktorá v rokoch 2010-2016 znížila nerovnosť v bohatstve výrazným spôsobom, najmä v dôsledku poklesu podielu najbohatších skupín na celkovom počte dospeléj populácie.

Na záver možno dodať, že zmeny v nerovnosti čistého bohatstva sa prejavujú pomerne pomaly a je ťažké určiť ich povahu. Dá sa však predpokladať, že dôležitým faktorom zmien v distribúcii bohatstva je hodnota finančných aktív, najmä podnikových cenných papierov, pretože bohatší jednotlivci držia väčšiu časť svojich aktív vo finančnej podobe. Tak, ako môže rast cien finančných aktív zvýšiť majetkové nerovnosti, tak jeho pokles môže prispieť k čiastočnému eliminovaniu majetkových rozdielov.

Tabuľka 1: Štruktúra čistého bohatstva v rokoch 2004-2016 (v %)

Krajina	Priemer bohatstva na dospelého (v tis. USD)		Medián bohatstva na dospelého (v tis. USD)		Distribúcia dospelých (%) podľa rozsahu bohatstva (USD)								Gini	
					pod 10 000		10 000 – 100 000		100 00 – milión		nad 1 milión			
	2010	2016	2010	2016	2010	2016	2010	2016	2010	2016	2010	2016	2010	2016
Česko	31,8	48,4	16,0	16,7	4,0	36,9	32,5	56,4	58,6	6,3	4,9	0,4	62,5	76,0
Maďarsko	26,6	33,9	12,1	19,3	7,7	34,4	36,8	60,7	51,4	4,8	4,0	0,1	65,3	62,5
Poľsko	28,6	24,6	12,1	9,5	8,3	51,5	36,4	45,5	50,4	2,9	4,9	0,1	66,8	73,0
Slovensko	21,4	25,0	8,1	18,0	13,5	24,2	42,3	73,2	40,9	2,6	3,3	0,0	69,5	49,0

Prameň: Credit Suisse Global Wealth Databook 2010, 2016, vlastný výpočet.

Príjmová diferenciácia a ekonomická úroveň - v globálnom pohľade

Karol Morvay
KHP, NHF, EUBA

Žaneta Turnerová
študentka druhého stupňa štúdia na NHF

Zaoberáme sa tu otázkou, či je pre vyspelejšie ekonomiky typická vyššia alebo nižšia miera príjmových nerovností. Ak existuje nejaký typický obraz vzťahu medzi ekonomickou úrovňou a príjmovými nerovnosťami, ako do tohto obrazu zapadajú štáty strednej a východnej Európy (SVE)? A dosahuje sa vyšší ekonomický rast skôr v krajinách s vyššími či nižšími príjmovými nerovnosťami?

Ide tu o prvotný globálny pohľad, ďalej je tento problém podrobnejšie analyticky spracovaný v nasledujúcom príspevku (so zúžením záberu na európske krajiny, predovšetkým na strednú a východnú Európu - pozri príspevok M. Lábaja).

Pracujeme tu s tromi parametrami:

- S dosiahnutou ekonomickou úrovňou (vyjadrenou ako HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily).
- S ekonomickým rastom vyjadreným pomocou tempa rastu reálneho HDP.
- S mierou príjmových nerovností, vyjadrenou pomocou Gini - koeficientu (ten nadobúda extrémnu hodnotu 0 pri úplnej rovnosti príjmov a druhú extrémnu hodnotu 100 ak všetky príjmy plynú len jedinej osobe, reálne zaznamenané hodnoty sú však medzi 20- 70).

Použili sme databázy Svetovej banky, údaje za dve dekády, od 1996 do 2016. Pravda, údaje o príjmovej nerovnosti mali značne rozdielnu dostupnosť podľa jednotlivých krajín. Ak za niektorú krajinu chýbal údaj pre sledovaný časový moment, doplnili sme ho dostupným najbližším údajom. Môžu tým vznikať určité skreslenia, nepredpokladáme však, že by boli veľké. Používali sme údaje o ekonomikách z celého sveta, zvlášť si však všímame pozíciu štátov strednej a východnej Európy (SVE). Podotýkame, že nami tu použité údaje o príjmovej nerovnosti sa trochu odlišujú od tých, ktoré uvádza prieskum EU SILC, zameraný na príjmy v krajinách EÚ, ktorého výsledky sú

bežne používané v európskom prostredí.¹

V grafe 1 kombinujeme údaje o ekonomickej úrovni a príjmovej nerovnosti (údaje k roku 2016, resp. k tomu najbližší údaj). Ten vzťah zjavne nie je nejaký jednoznačný, ale niekoľko poznatkov z toho možno čítať:

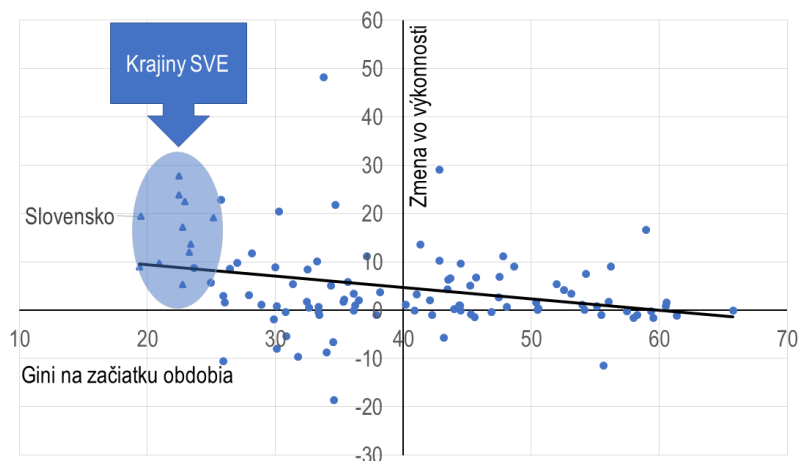
1. Pri nízkej ekonomickej výkonnosti bežne existujú rôzne miery nerovností (ľavá časť grafu). Existuje veľa chudobných štátov s vysokou, ale aj nízkou mierou nerovností. Ale s nárastom ekonomickej úrovne (pri pohybe na vodorovnej osi doprava) sa vytrácajú prípady s vysokými nerovnosťami! S vysokými úrovňami ekonomiky sa spájajú skôr nižšie úrovne nerovností. Trendová čiara ukazuje na negatívnu závislosť medzi týmito dvoma ukazovateľmi (ekon. úrovňou a príjmovými nerovnosťami).
2. Európske krajiny sú sústredené v spodnom segmente grafu. To znamená, že majú relatívne nízku mieru nerovností pri rôznej ekonomickej úrovni: Krajiny SVE sú situované vľavo dole (nízka ekonomická úroveň + nízka miera nerovností) a vyspelejšie ekonomiky Európy sú vpravo dole (vysoká ekonomická úroveň a vysoká miera nerovností). V krajinách SVE je nižšia miera nerovností ako v iných krajinách s podobnou ekonomickou úrovňou - celá skupina SVE je pod trendovou čiarou. Zrejme inštitucionálne znaky európskych

¹ Údaje, s ktorými pracujeme, indikujú vyššiu mieru nerovností ako EU SILC. Preto nemusia byť zhodné s tými, ktoré sa objavujú v ďalších príspevkoch. To však nenaruša zistené vzťahy.

16

Graf 2: Kombinácie stavu príjmových nerovností a zmeny vo výkonnosti ekonomík (koeficient Gini vo východiskovom období kombinovaný so zmenou HDP na obyvateľa za dve dekády, v %).

Prameň: The World Bank

Poznámky: Gini na začiatku obdobia sa viaže k roku 1996 alebo najbližšiemu roku s dostupným údajom. Zmena vo výkonnosti je porovnaním úrovne 2016 k úrovni z roku 1996.

ekonomík, s vyšším dôrazom na rovnosť či solidaritu, spôsobujú relatívnu nerovnosť pri všetkých úrovniach ekonomickej vyspelosti (pri globálnom porovnávaní).

V prvom kvadrante (vpravo hore) je minimálny výskyt krajín (vlastne iba USA, aj to na okraji kvadrantu), čo znamená, že je veľmi nízky výskyt prípadov, keď by krajina mala špičkovú ekonomickú úroveň a pritom vysokú mieru nerovností. Neexistuje prípad, v ktorom by ekonomická úroveň presiahla hodnotu 35 000 (v PKS) a pritom by mala Giniho koeficient nad 41. V druhom kvadrante (vpravo dole) sa nachádzajú skoro všetky bohaté krajiny, je pre ne príznačná nízka úroveň príjmovej nerovnosti. Mimoriadne početné je zastúpenie v štvrtom kvadrante (vľavo hore - nízka ekonomická úroveň plus vysoké miery nerovností). Sú tu koncentrované hlavne africké a juhoamerické krajiny.

Tento čisto statický pohľad (ekonomická úroveň a nerovnosti v určitom momente) doplníme o čiastočne dynamický pohľad: Kladieme si otázku, či v posledných dvoch dekádach rýchlejšie rástli ekonomiky s vyššou alebo nižšou mierou nerovností. Kombinujeme tak údaj o miere nerovnosti na začiatku sledovaného obdobia (1996 alebo k tomu najbližší dostupný

údaj) s priemerným tempom ekonomického rastu v období 1996-2016. Z grafu 2 možno zistiť, že vyššie priemerné tempá rastu sa spájali s nižšími hodnotami počiatočných nerovností. Špecifickú pozíciu v grafe majú krajiny SVE - stretáva sa v nich mimoriadne nízka počiatočná úroveň príjmových nerovností s mimoriadne vysokým priemerným rastom ekonomiky.

Niektorí autori s domnievajú, že vysoká počiatočná úroveň príjmových nerovností zamedzuje následný ekonomický rast v danej krajine². Vzhľadom na to, že krajiny v grafe 2 vychádzali z rôznych úrovní príjmových

nerovností a takmer všetky v dlhodobom pohľade rástli, nemôžeme jednoznačne povedať, že by vysoká miera nerovnosti v krajine úplne zamedzovala ekonomický rast. Pravdepodobne ho však obmedzuje.

Pravdaže, výsledky týchto pozorovaní nemožno interpretovať ako príčinný vzťah: Nemožno tvrdiť, že určitá úroveň príjmovej nerovnosti je práve príčinou dosiahnutej ekonomickej úrovne alebo dosiahnutého tempa rastu ekonomiky. A vzhľadom na výskyt naozaj rôznorodých kombinácií ekonomickej úrovne, rastu a nerovností sa treba vyhybať príliš silným záverom. Môžeme potvrdiť, že s narastajúcou ekonomickou úrovňou má miera príjmových nerovností tendenciu klesať, že silnejší ekonomický rast sa objavoval skôr v krajinách s nižšou východiskovou mierou nerovností, aj že v európskych ekonomikách je relatívne nižšia miera nerovností pri všetkých úrovniach ekonomickej vyspelosti (a to sa týka aj SVE). Stále však treba mať na zreteli, že do vzťahu ekonomická úroveň- nerovnosti vstupuje celý rad iných faktorov, často mimoekonomických.

² Rozbor názorov autorov a podstatne viac informácií k tejto téme je v práci: Turnerová, Ž. (2017): Vzťah ekonomického rastu a nerovností. Bakalárska práca. Národohospodárska fakulta Ekonomickej univerzity v Bratislave.

Príjmové nerovnosti a životná úroveň v krajinách SVE

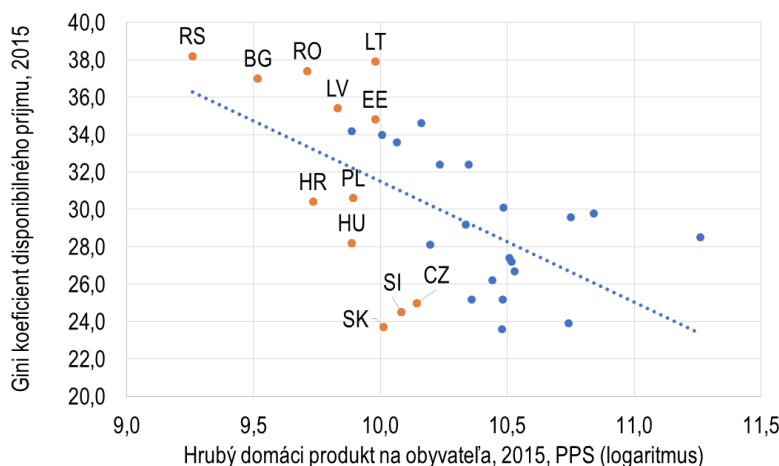
Martin Lábaj
KHP, NHF, EUBA

V príspevku sa pozrieme na to, ako sú na tom krajiny Strednej a Východnej Európy v dvoch ekonomických parametroch, ktoré provokujú záujem značnej časti ekonómov, ale aj verejnosti. Ide o životnú úroveň vyjadrenú hrubým domácom produktom na obyvateľa a mieru príjmových nerovností meranú Giniho koeficientom. Skúmanie týchto dvoch ukazovateľov priťahuje pozornosť aj kvôli tomu, že niekedy sa vyvíjajú harmonicky, ako dobrí partneri, keď zvyšovanie životnej úrovne sprevádza pokles príjmových nerovností. Inokedy naopak, ako keby z trucu, nie je možné dosiahnuť zlepšenie v príjmových nerovnostiach bez ohrozenia rastu životnej úrovne. Zistíme, že tanec medzi nimi nie je v krajinách SVE harmonický, v niektorých zakopáva, zatiaľ čo v iných je pomerne lадný, aj keď stále zaostávajúci za európskou špičkou.

Príjmové nerovnosti a životnú úroveň ovplyvňuje množstvo faktorov. Preto ani závery ekonomickej teórie neposkytujú jednoznačnú odpoveď na to, či je možné dosahovať zlepšovanie v oboch ukazovateľoch súčasne, alebo je potrebné robiť medzi nimi kompromisy. Napríklad, či musíme

oželiť časť ekonomického rastu v prospech nižších príjmových nerovností. Alebo naopak, akceptovať vyššiu mieru príjmových nerovností, ak budeme v priemere bohatší a životná úroveň bude rásť rýchlejšie.

Graf 1: Vzťah medzi HDP na obyvateľa a Giniho koeficientov v krajinách EÚ, 2015*

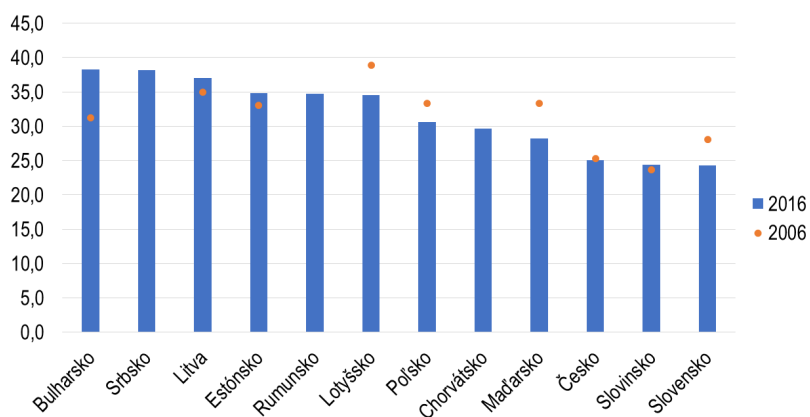

Je všeobecne známe, že krajiny SVE sú chudobnejšie ako typická vyspelá krajina v Západnej Európe. Majú teda aspoň nižšie príjmové nerovnosti? Na grafe 1 sa pozrieme na obidva ukazovatele súčasne.

Na horizontálnej osi je hrubý domáci produkt na obyvateľa vyjadrený v parite kúpnej sily, aby sme ho mohli porovnať medzi krajinami. Na vertikálnej osi je Giniho koeficient disponibilného príjmu, ktorý vyjadruje príjmové nerovnosti v

Prameň: EUROSTAT, EU-SILC Survey a National Accounts, 23.8.2017, vlastné výpočty.

* Vysvetlivka: HDP na obyvateľa sme zlogaritmovali. Keď sa teda na horizontálnej osi posúvame o jeden krok doprava, tak nemeníme HDP na obyvateľa o 1 euro, ale o jedno %. Skúmame tak vzťah medzi zmenou HDP na obyvateľa o jedno percento a mierou príjmových nerovností. Oproti pôvodným hodnotám v eurách je takéto vyjadrenie lepšie v tom, že zvýšenie HDP na obyvateľa o 100 EUR nie je to isté pre krajinu, ktorá má HDP na obyvateľa 300 EUR, 3000 EUR alebo 30 000 EUR. Zvýšenie o 5 % je však rovnako náročné pre všetky tieto krajiny, bez ohľadu na to, či sú chudobné alebo bohaté.

Graf 2: Zmeny v príjmových nerovnostiach v krajinách SVE medzi rokmi 2006 – 2016*

Prameň: EUROSTAT, EU-SILC Survey a National Accounts, 23.8.2017, vlastné výpočty.

* Vysvetlivka: Údaje za Estónsko, Poľsko a Srbsko pre rok 2015.

krajine po zohľadnení prerozdelenia zdrojov prostredníctvom transferov a sociálnych príspevkov (vrátane dôchodkov). Červené značky krajín SVE sú v tomto grafe nahromadené naľavo, čo potvrdzuje fakt, že patria medzi chudobnejšie európskej krajiny. Niektoré z nich sa však v životnej úrovni výrazne priblížili vyspelým ekonomikám (Česko, Slovinsko, Slovensko, Estónsko, Litva). Ich ekonomická výkonnosť je porovnateľná s Gréckom, Portugalskom, Cyprom či Španielskom. Zatiaľ čo pri zaradení krajín SVE podľa HDP na obyvateľa by sme vedeli zhruba spraviť deliacu čiaru medzi pravou a ľavou stranou grafu, pri príjmových nerovnostiach takáto jasná deliaca čiara neexistuje.

V rámci krajín SVE môžeme identifikovať tri skupiny krajín. Do tej prvej patria Česko, Slovinsko a Slovensko, krajiny, ktoré majú jedny z najnižších príjmových nerovností v Európskej únii, a zároveň patria medzi najbohatšie krajiny SVE. Naopak, Srbsko, Bulharsko, Rumunsko, a Pobaltské krajiny, patria do skupiny krajín, ktoré majú najvyššie príjmové nerovnosti v Európe. Z nich vyniká Srbsko, ktoré má najvyššie príjmové nerovnosti, a zároveň je najchudobnejšou krajinou v európskom regióne spomedzi skúmaných krajín. Tretiu skupinu krajín tvorí Poľsko, Maďarsko a Chorvátsko, ktoré sú niekde na pomedzí v oboch ukazovateľoch. Medzi

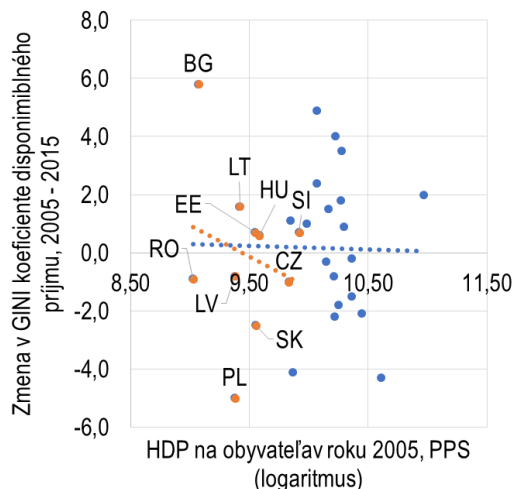
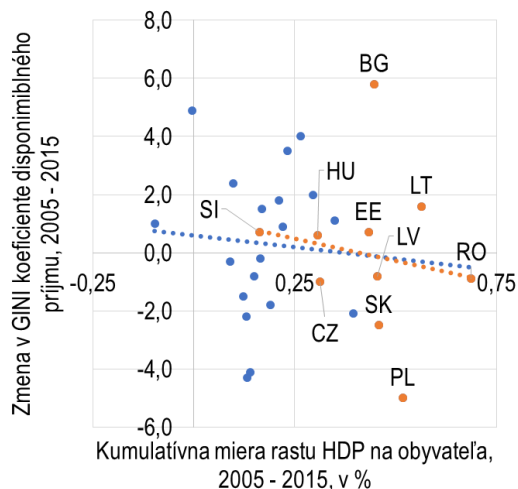
krajinami SVE dosahujú priemernú ekonomickú výkonnosť, ako aj stredné hodnoty príjmových nerovností.

Z grafu 2 vieme vyčítať, ako sa zmenili príjmové nerovnosti v krajinách SVE za posledných desať rokov. Počiatočné údaje nemáme pre Rumunsko a Chorvátsko, a najnovšie údaje pre niektoré krajiny sú len za pre rok 2015.

Príjmové nerovnosti narástli pomerne výrazne v Bulharsku a v súčasnosti sú v tejto krajine najvyššie spomedzi všetkých krajín SVE za ktoré máme údaje. V

Litve, Estónsku, Česku a Slovinsku sa príjmové nerovnosti takmer nezmenili. Rozdiel medzi týmito krajinami je však v tom, že kým v Litve a Estónsku zostali na pomerne vysokej úrovni, v Česku a Slovinsku sú dlhodobo najnižšie, tak medzi krajinami SVE ako aj inými európskymi krajinami. Je v nich preto oveľa menší priestor a dopyt na ich ďalšie znižovanie. Lotyšsko malo ešte v roku 2006 najvyššie príjmové nerovnosti medzi Pobaltskými krajinami, no do roku 2016 sa im ich podarilo znížiť pod úroveň v Litve či Estónsku. Podoba sa podarilo znížiť príjmové nerovnosti v Poľsku, Maďarsku a na Slovensku. Na Slovensku boli v roku 2006 ešte o niečo vyššie ako v Česku či v Slovinsku, no ako už bolo uvedené, v roku 2016 malo Slovensko druhé najnižšie príjmové nerovnosti v Európe, hneď po Islande (aj keď časť týchto výborných výsledkov možno podľa niektorých ekonómov pripísať rozdielnej kvalite vstupných údajov, pozri napr. príspevok z Trendu: Hellebrandt, T. 2017. Je Slovensko rovnostárskym rajom?, 11.9.2017).

Vidíme, že príjmové nerovnosti sa v niektorých krajinách SVE skutočne podarilo znížiť. Zaujímá nás však aj otázka, či sa v príjmových nerovnostiach približujeme vyspelým ekonomikám. V predchádzajúcej časti sme ukázali, že v týchto krajinách sú príjmové nerovnosti často vyššie ako v Západnej

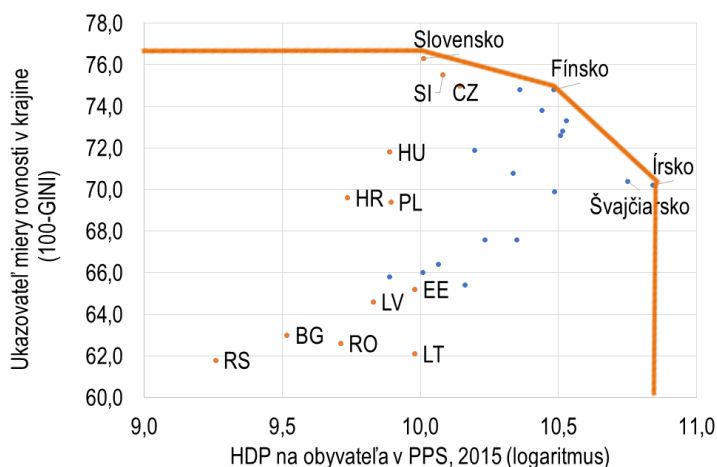
Graf 3: Vzťah medzi HDP na obyvateľa v roku 2005 a zmenou v príjmových nerovnostiach 2005-2015**Graf 4: Vzťah medzi rastom HDP na obyvateľa a zmenou v príjmových nerovnostiach 2005-2015**

Prameň: EUROSTAT, EU-SILC Survey a National Accounts, 23.8.2017, vlastné výpočty.

Európe a chceli by sme vedieť, či okrem reálnej konvergencie v priemerných príjmoch došlo ku konvergencii aj v tejto oblasti.

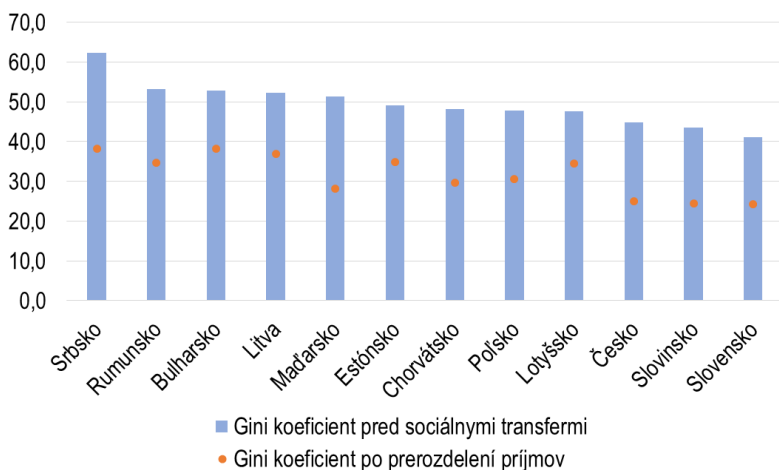
Oprieme sa o dva grafy. Na prvom z nich je vzťah medzi východiskovou úrovňou HDP na obyvateľa v roku 2005 a zmenou v príjmových nerovnostiach počas nasledujúcich desiatich rokov. Takmer horizontálna modrá bodkovaná priamka ukazuje, že medzi zmenou príjmových nerovností v európskych krajinách a ich východiskovou ekonomickou úrovňou nebol za posledných desať rokov žiaden významný vzťah. Zmena v príjmových nerovnostiach teda

nezávisela od toho, či bola krajina v roku 2005 bohatá alebo chudobná. Zaujímavé však je, že ak sa zameriame výlučne na krajiny SVE, tak v tendencii platilo, že o niečo bohatšie krajiny SVE dokázali zároveň v poslednej dekáde znížiť príjmové nerovnosti, resp. v nich rástli pomalšie ako v tých chudobnejších. Najchudobnejšie krajiny SVE tak zrejme trpia zlou hospodárskou politikou, jednak vo vzťahu k priemernej životnej úrovni ako aj pri príjmových nerovnostiach. Podobný obrázok vidíme medzi tým, ako rástli európske ekonomiky za posledných desať rokov, a ako sa v nich zmenili príjmové nerovnosti. Kým pre všetky krajiny neexistuje takmer

Graf 5 Ekonomická výkonnosť a miera rovnosti v krajine

Prameň: EUROSTAT, EU-SILC Survey a National Accounts, 23.8.2017, vlastné výpočty.

žiadny vzťah medzi týmito dvoma premennými, a preto vo všeobecnosti nemôžeme povedať, že je potrebné medzi nimi robiť kompromisy, tak v rámci krajín SVE určitý vzťah existoval. Opäť však skôr v pozitívnom zmysle, tzn. že krajiny, ktoré zaznamenali vyššie miery rastu aj v priemere o niečo výraznejšie znižovali príjmové nerovnosti. Dobrým príkladom je Poľsko a Slovensko, ktorá za posledných desať rokov výrazne rástli, ale zároveň dokázali znížiť príjmové nerovnosti v krajine. Naopak,

Graf 6: Giniho koeficient v krajinách SVE pred a po prerozdelení príjmov, 2016*

Prameň: EUROSTAT, EU-SILC Survey a National Accounts, 23.8.2017, vlastné výpočty.

* Vysvetlivka: Údaje za Estónsko, Poľsko a Srbsko pre rok 2015.

v Bulharsku bol ekonomický rast sprevádzaný výrazným nárastom príjmových nerovností.

Ak medzi životnou úrovňou a nerovnosťami v krajine neexistuje jednoznačná súvislosť, ktoré krajiny sú lídrami, ak zohľadníme súčasne ich priemerné príjmy aj príjmové nerovnosti? Niečo ako pomyselnú hranicu efektívnosti pri dosahovaní obidvoch cieľom hospodárskej politiky súčasne dostaneme, ak zobrazíme v jednom grafe HDP na obyvateľa a mieru rovnosti v krajine, ktorá je doplnkom Giniho koeficientu do 100. Teda, čím vyššie číslo, tým vyššia miera rovnosti v krajine a lepšie splnený cieľ hospodárskej politiky. Na rozdiel od regresnej analýzy nehľadáme priemerný vzťah medzi týmito dvoma ukazovateľmi, ale krajiny, ktoré definujú tzv. hranicu efektívnosti, krajiny, ktoré sú najlepšie v obidvoch ukazovateľoch.

V roku 2015 boli na hranici efektívnosti tri krajiny: Slovensko, Fínsko a Írsko. No vzhľadom na viaceré pochybnosti ohľadom odrazu reálnej životnej úrovne v Írsku v jeho HDP, môžeme za lídra považovať aj Švajčiarsko, ktoré malo veľmi podobnú ekonomickú výkonnosť a o niečo menšiu mieru nerovností. Ostatné krajiny sa nachádzajú pod touto pomyselnou hranicou efektívnosti, a buď dosahujú horšie parametre v obidvoch ukazovateľoch, alebo aspoň v jednom z nich. Najďalej od hranice sú Srbsko, Bulharsko, Rumunsko a Pobaltské krajiny, ktoré majú nízke

miery rovnosti v krajine a zároveň nízku ekonomickú výkonnosť. Slovensko je medzi krajinami, ktoré sú na hranici efektívnosti vďaka najnižšej miere príjmových nerovností spomedzi všetkých skúmaných krajín.

Výsledné príjmové nerovnosti v krajine sú výsledkom fungovania trhového mechanizmu a prerozdelenia príjmov prostredníctvom rôznych nástrojov hospodárskej politiky. V grafe 6 je uvedený rozdiel v príjmových nerovnostiach pred a po prerozdelení zdrojov prostredníctvom transferov, vrátane dôchodkov.

Vo všetkých krajinách sú príjmové nerovnosti po prerozdelení príjmov nižšie ako trhové príjmové nerovnosti. Česko, Slovinsko a Slovensko majú najnižšie príjmové nerovnosti pred, ako aj po ich prerozdelení. Pobaltské krajiny majú o niečo vyššie príjmové nerovnosti práve kvôli tomu, že vlády v týchto krajinách prerozdeľujú menšiu časť zdrojov vo forme transferov a oveľa menej prispievajú k znižovaniu príjmových nerovností v krajine. V Maďarsku prispievajú transfery k najvyššiemu rozdielu medzi týmito dvoma ukazovateľmi. Kým trhové nerovnosti sú v Maďarsku pomerne vysoké, po zohľadnení transferov sú nižšie ako v Pobaltských krajinách, či Chorvátsku alebo Poľsku. Podobne je tomu aj v Srbsku, ktoré má však výrazne najvyššie trhové nerovnosti a aj po ich výraznom zmiernení cez transfery, patrí medzi krajiny s najvyššími nerovnosťami. Jednoduchý pohľad na zmiernenie príjmových nerovností v krajine prostredníctvom transferov by mohol nabádať k zjednodušeným záverom, že vlády si pomerne dobre plnia svoje sociálne ciele. To čo zostáva skryté je otázka: do akej miery prispievajú vlády k znižovaniu (zvyšovaniu) trhových príjmových nerovností. Vlády totiž svojimi opatreniami ovplyvňujú aj príjmy z výrobných faktorov, ich štruktúru, výšku, a až následne tieto príjmy prerozdeľujú. Tieto súvislosti si však vyžadujú ďalší výskum, špecifický pre konkrétne krajiny.

Daň z pridanej hodnoty v Európskej únii – potreba reforiem je urgentná

Ivan Lichner
Ekonomický ústav SAV

Daň z pridanej hodnoty predstavuje nástroj finančnej správy, s ktorým sa stretávame na takmer každodennej báze pri nákupoch tovarov a služieb. Taktiež sa veľmi často s touto daňou spájajú informácie o neoprávnených nadmerných odpočtoch, aj keď v posledných rokoch sa podarilo orgánom finančnej správy odhaliť viaceré skupiny profitujúce práve z nedokonalosti a nekonzistentnosti systému DPH. Čo sa však za týmito všetkým skrýva? A ako je s týmito problémami možné bojovať? Robí Európa dostatočne efektívne kroky?

Daň z pridanej hodnoty predstavuje významný príjem štátnych rozpočtov členských štátov EÚ, pričom v roku 2016 sa na tejto dani v celej EÚ vybral viac ako jeden bilión EUR, čo predstavuje približne 7% HDP EÚ. Európska komisia sa o zosúladienie systému dane z pridanej hodnoty medzi jednotlivými členskými štátmi v záujme efektívneho fungovania spoločného trhu snaží od roku 1997, v ktorom prijala Nariadenie Rady upravujúce dovtedajšie nastavenie systému nepriamych daní, pričom malo ísť iba o dočasné riešenie. Následne došlo k mnohým ďalším novelizáciám až v roku 2006 bolo prijaté nové a v súčasnosti platné nariadenie Rady 2006/112/EC o spoločnom systéme dane z pridanej hodnoty¹, ktoré malo prispieť k zvýšeniu efektívnosti systému DPH. Toto nariadenie však bolo predovšetkým z dôvodu dopĺňovania ďalších a ďalších výnimiek viac ako 40 krát od svojho prijatia novelizované. V dôsledku čoho na európskej úrovni naďalej prebiehajú snahy o nájdenie zdokonaleného a konečného riešenia.

Najväčší známy daňový podvod v EÚ na DPH dosiahol, podľa odhadov Europolu, v roku 2008 enormných 5 miliárd EUR. V tomto prípade podvodníci využili nedokonalosť novej schémy obchodovania s emisnými kvótami na európskom trhu, pričom nakúpili kvóty z tretích krajín prostredníctvom komplexnej siete schráňkových firiem a offshore účtov v Lotyšsku, na Cypre a v Hong Kongu. Rozsah tohto podvodu presahuje

objem odvedenej dane z pridanej hodnoty v Slovenskej republike v každom z rokov v období 2010 – 2013. Uvedený príklad poukazuje na značné nedokonalosti systému² a potrebu reformovania systému dane z pridanej hodnoty v EÚ.

Podľa štúdie „Study and Reports on the VAT Gap in the EU-28 Member States: 2016 Final Report“³ spracovanej pre Európsku komisiu v roku 2016 dosiahla daňová medzera na dani z pridanej hodnoty v roku 2014 - 159,5 mld. EUR. Daňová medzera predstavuje odhad straty príjmov z DPH spôsobenej daňovými podvodmi a únikmi, vyhýbaním sa plateniu dane, bankrotmi, platobnou neschopnosťou, ako aj nesprávnymi výpočtami. Daňová medzera v roku 2014 za celú EÚ predstavuje viac ako dve slovenské HDP, ktoré sa v systéme stratili. Je treba poznamenať, že rozdiely medzi jednotlivými členskými krajinami sú značné a vyplývajú nie len z nedokonalosti legislatívy v tejto oblasti na európskej úrovni, ale aj efektívnosti národných autorít a správania sa účastníkov trhu. Na jednej strane nerovností medzi členskými krajinami najnižšiu odhadnutú daňovú medzeru zaznamenalo Švédsko (1,24 %), nasledované Luxemburskom (3,80 %) a Fínskom (6,92 %). Na opačnej strane spektra krajín sa nachádzajú Rumunsko (37,89 %), Litva (36,84 %) a Malta (35,32 %). V prípade Slovenska bola

² Pravidlá pre obchodovanie s emisnými kvótami sa na základe tohto prípadu už následne upravili.

³ Ďalej len štúdia EK.

¹ Ďalej len nariadenie.

odhadnutá daňová medzera pre rok 2014 na úrovni 29,9 %.

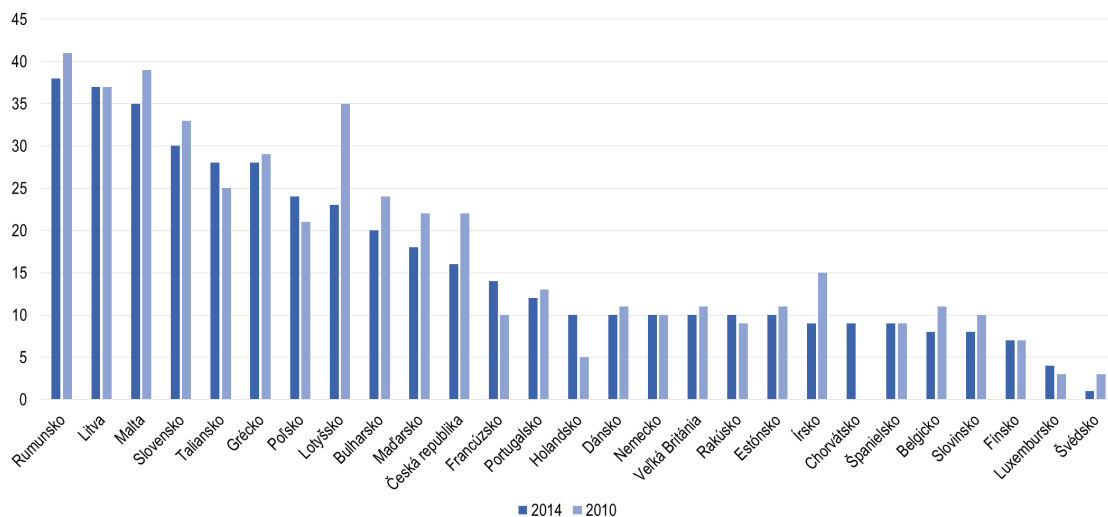
V reakcii na pretrvávajúcu vysokú mieru nevybranej DPH v niektorých krajinách a rozdiely medzi členskými štátmi sa Európska komisia rozhodla, že je potrebná zásadná reforma systému DPH. Ako neodkladné opatrenia, ktoré je potrebné prijať pre zníženie rozsahu podvodov a zníženie rozdielov medzi domácimi a zahraničnými transakciami Komisia identifikovala nasledovné: zlepšenie spolupráce v rámci EÚ a s krajinami mimo EÚ, zvýšenie výkonnosti daňových úradov prostredníctvom efektívnej výmeny najlepších postupov, zlepšenie dobrovoľného dodržiavania predpisov formou podpory spolupráce medzi podnikmi a daňovými úradmi. Taktiež pre zlepšenia výberu daní navrhuje aplikovanie nových nástrojov na podávanie daňových informácií, nových nástrojov kontroly a vymedzenie nových úloh pre vybraných trhových sprostredkovateľov. Zároveň vyjadrila podporu využívania výnimiek pre členské štáty v boji proti vnútroštátnym a štrukturálnym podvodom (avšak iba ako krátkodobé riešenie).

Vývoj daňovej medzery medzi rokmi 2010 a 2014 možno označiť za relatívne priaznivý, nakoľko len v prípade piatich krajín (Poľsko, Francúzsko, Holandsko, Rakúsko a Luxembursko) došlo k jej nárastu. Pričom v

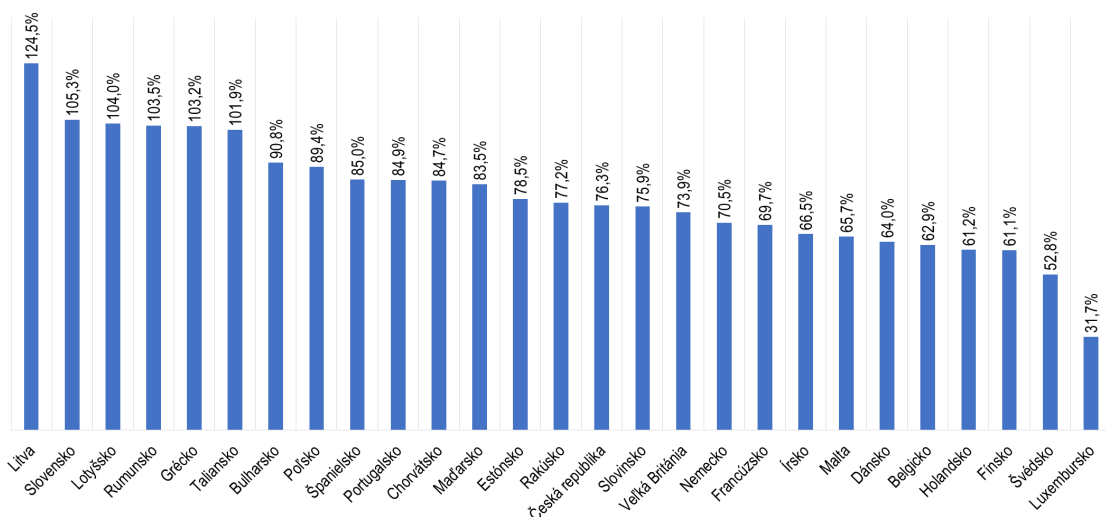
prípade Rakúska a Luxemburska došlo k rastu na úrovni iba približne 1 p.b. Najviac sa zvýšila medzera v prípade Holandska pri ktorom došlo v tomto období k jej zdvojnásobeniu na úroveň 10%. Naopak najvýraznejšie sa podarilo daňovú medzeru znížiť v Lotyšsku, kde jej hodnota klesla o 12 p.b. z úrovne 35% v roku 2010 na 23% v roku 2014. V relatívnom vyjadrení sa najvyššiu mieru zníženia podarilo zaznamenať najúspešnejšej krajine v boji proti zneužívaniu systému DPH – Švédsku – ktoré dosiahlo pokles o približne 67%, z 3% v roku 2010 na zhruba 1% v roku 2014. Slovensku sa v tomto období podarilo, napriek zavedeniu viacerých nástrojov na boj proti daňovým únikom a podvodom na DPH, znížiť daňovú medzeru iba mierne o 3 p.b. (9%).

Posledným stupňom výrobného a distribučného reťazca na ktorom dochádza k plateniu dane z pridanej hodnoty je konečná spotreba, ktorá je v prevažnej miere realizovaná domácnosťami. Súčasne aj najvyšší podiel vybranej dane z pridanej hodnoty na celkovom výbere pripadá práve na tento stupeň reťazca výroby a distribúcie. Čo potvrdzuje aj fakt, že viac ako polovica vybranej dane z pridanej hodnoty pochádzala v roku 2014 práve od domácností vo všetkých krajinách, s výnimkou Luxemburska. Uvedený vývoj poukazuje na skutočnosť, že snahu o relatívne rovnomerný výber dane na jednotlivých úrovniach výrobného a distribučného procesu,

Graf 1: Daňová medzera DPH

Prameň: spracované podľa štúdie Európskej Komisie.

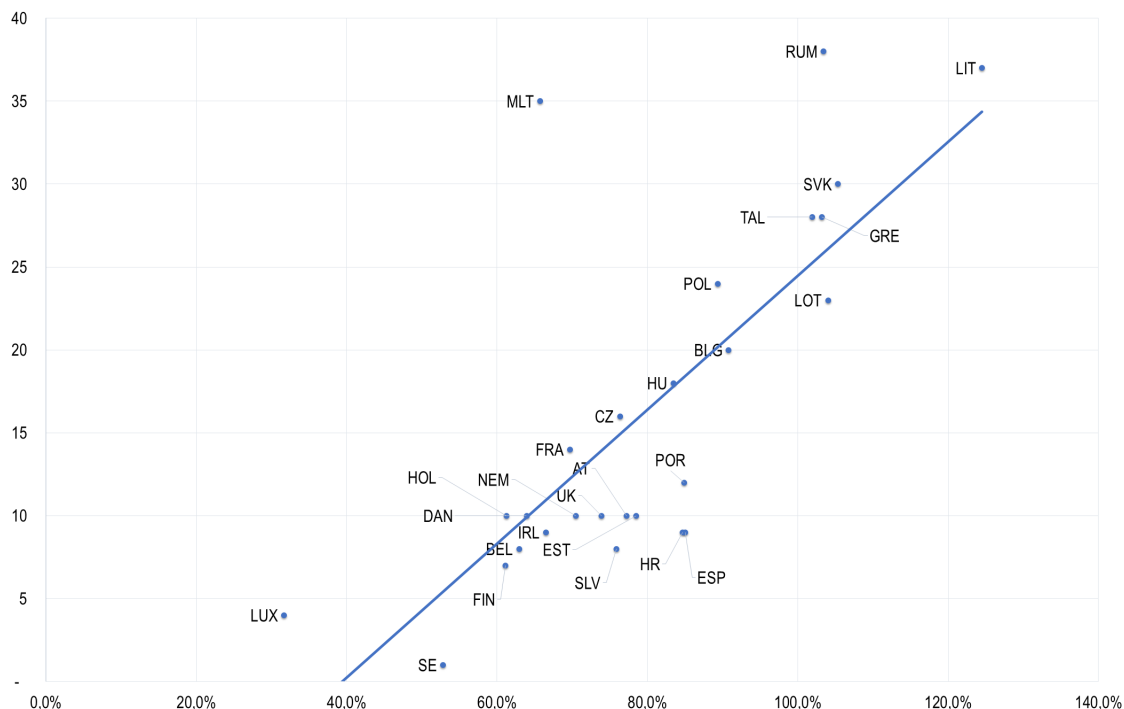
Graf 2: Podiel dane zaplatenej domácnosťami na výbere DPH, 2014

Prameň: spracované podľa štúdie Európskej Komisie.

ako jednu z hlavných predností systému DPH v porovnaní s inými typy zdaňovania (napr. daň zo spotreby) sa celoplošne nedarí naplňať. V prípade šiestich krajín dokonca domácnosti mali zaplatiť na DPH viac, ako bol skutočný výber dane z pridanej hodnoty. Medzi tieto krajiny patrí Slovensko spolu s Litvou, Lotyšskom,

Gréckom, Rumunskom a Talianskom, teda krajiny v prípade ktorých je odhad daňovej medzery relatívne vysoký (nad 25% s výnimkou Lotyšska).

Na základe porovnania rebríčkov krajín podľa rozsahu daňovej medzery a podielu

Graf 3: Vzťah medzi výberom DPH a podielom dane platenej domácnosťami na celkovom výbere

Prameň: spracované podľa štúdie Európskej Komisie.

dane vybranej z transakcií konečnej spotreby domácností je možné konštatovať, že existuje významná korelácia medzi úrovňami týchto dvoch veličín. V prípade krajín s najnižším podielom daňovej medzery je významná časť dane z pridanej hodnoty vyberaná na úrovni medzispotreby a investícií. Preto je potrebné, aby sa krajiny v ktorých je daňová medzera nad úrovňou európskeho priemeru (dlhodobo približne 14%) zamerali na efektívnejší výber DPH práve na týchto úrovniach výrobného procesu (medzispotreba a investície). Tak ako už bolo uvedené skôr v prípade väčšiny krajín s najvyššou odhadovanou daňovou medzerou je podiel dane odvedenej na úrovni maloobchodného predaja relatívne vyšší.

Hlavným problémom súčasného systému je rozdielnosť spôsobu zdaňovania pri cezhraničných obchodoch, pri ktorých je vývoz (dodanie) oslobodený od DPH a dovoz (nákup) je zdaňovaný, čo do značnej miery umožňuje realizáciu tzv. karuselového podvodu. Pri tomto type podvodu účastník cezhraničnej transakcie nakupuje bez dane a z následného predaja daň na výstupe neuhradí daňovému úradu, zatiaľ čo jeho odberateľ si túto daň odpočíta. Z tohto dôvodu sa Európska komisia snaží o zavedenie nového systému pri ktorom by cezhraničné operácie podliehali rovnakému režimu, ako je to v prípade vnútroštátnych transakcií pri ktorých nie je dodanie oslobodené od DPH.

V súčasnosti existuje z dôvodu boja proti daňovým podvodom a únikom veľké množstvo výnimiek z niektorých ustanovení nariadenia o spoločnom systéme dane z pridanej hodnoty. O tieto výnimky zvyčajne žiadajú štáty predovšetkým formou systému prenesenia daňovej povinnosti, pri ktorom je DPH pozastavená pozdĺž celého výrobného a distribučného reťazca a je účtovaná až spotrebiteľovi. Uvedené nastavenie znamená, že daň z pridanej hodnoty je v plnej výške odvedená až na úrovni maloobchodu. Zavedenie takéhoto systému na všeobecnej úrovni zvažovala aj Komisia, avšak došla k názoru, že by mohol viesť k iným typom podvodného správania. A preto úpravu systému dane z pridanej hodnoty na daň zo spotreby zavrhol.

V prípade niektorých krajín⁴, by však takýto

systém mohol viesť k zníženiu daňových sadzieb a podpore domácej spotreby. Zároveň, by došlo k odbremeneniu významnej časti podnikov od administratívnej záťaže spojenej s plnením si povinností vyplývajúcich zo systému DPH. Podľa analýzy realizovanej pre Komisiu predstavujú náklady spojené s plnením si daňových povinností v oblasti dane z pridanej hodnoty dodatočných 2 až 8% základu dane, v závislosti od veľkosti podniku a krajiny. Tieto úspory by bolo možné efektívne využiť pre realizáciu hlavnej podnikateľskej činnosti subjektov, čo by následne viedlo k rastu produkcie a zvyšovaniu konkurencieschopnosti. Európska komisia by v záujme podpory konkurencieschopnosti a znižovania administratívnej záťaže podnikov (predovšetkým malých a stredných) mala čo najskôr nájsť riešenie desaťročia trvajúceho problému, nakoľko škody ktoré súčasný systém prináša sú značné a nájdenie riešenia je viac ako urgentné, pričom by sa však mala detailne zaoberať všetkými existujúcimi alternatívami.⁵

celkovo vybranou DPH.

⁵ Príspevok je súčasťou riešenia výskumného projektu VEGA 2/0181/15 „Analýza vplyvu Európskej legislatívy v oblasti daní a dôchodkov na ekonomiku SR s dôrazom na udržateľnosť verejných financií“.

⁴ Krajiny s vyšším podielom dane odvedenej domácnosťami ako

Zamestnanec maskovaný ako obchodný partner: Ako bol rast zamestnanosti ťahaný vynútenou (!) expanziou živností

Karol Morvay
KHP, NHF, EUBA

Tento príspevok vzniká v čase, keď je slovenský trh práce poznačený rastom zamestnanosti, rekordne nízkou nezamestnanosťou a dokonca nedostatkom pracovných síl v niektorých regiónoch (a profesiách).

To však nič nemení na tom, že trh práce bol v priebehu štvrtstoročia existencie SR neuralgickým bodom ekonomiky. Rast zamestnanosti bol dosahovaný veľmi ťažko. Tu sa venujeme javu, keď bol rast zamestnanosti „zachraňovaný“ rozmachom podnikania fyzických osôb. Často to však so skutočným podnikaním nemalo nič spoločné.

Trh práce v SR prešiel kritickou fázou svojho vývoja po roku 1999 (teda nie pri recesii 2009, ale ešte 10 rokov predtým, pri reštrukturalizácii ekonomiky). Pri takmer 20% - nej miere nezamestnanosti sa v záujme zamestnanosti uplatnili aj procesy, ktoré by za iných okolností boli podstatne menej akceptovateľné. Jedným z takýchto procesov bolo nahrádzanie pracovného pomeru prácou „na živnosť“, čím sa zo zamestnancov formálne stávali podnikatelia aj napriek tomu, že pracovali skôr ako zamestnanci. Rozmáhal sa tzv. švarcsystém, najvýraznejšie expandujúci v období cca. do roku 2010.

Švarcsystém predstavuje nahrádzanie práce na pracovnú zmluvu prácou na živnosť. Pracovný pomer sa tak nahrádza obchodným vzťahom, s cieľom vyhnúť sa daňovo - odvodovej záťaži, vyhnúť sa ustanoveniam pracovnej legislatívy (v SR hlavne Zákonníku práce). Pracovník vykonáva činnosť pripomínajúcu závislú činnosť (ako zamestnanec), ale vykonáva ju na báze

živnostenského oprávnenia (ako podnikateľ - fyzická osoba, v slovenskej právnej úprave tiež „samostatne zárobkovo činná osoba“).

Kým v Česku (kde podnikateľ M. Švarc začiatkom 90. rokov tento systém „spopularizoval“) bol takýto postup rýchlo postavený mimo zákon, v SR bol dlhšiu dobu tolerovaný. K tomu zrejme prispelo aj veľké pnutie na trhu práce v sledovanom období 2000 až 2010. Pri masovej nezamestnanosti sa udržiaval pri živote argument, že aj závislá práca vykonávaná „na živnosť“ je lepšia ako žiadna práca. Bežne potom dochádzalo k tomu, že v určitých regiónoch a obdobiach bola práca na živnosť (alebo iný „alternatívny vzťah“) pre časť pracovníkov jediným dostupným spôsobom ako nájsť prácu.¹ Tento fenomén sa rozšíril do tej miery, že štvrtina až tretina živnostníkov patrila k takýmto „núteným

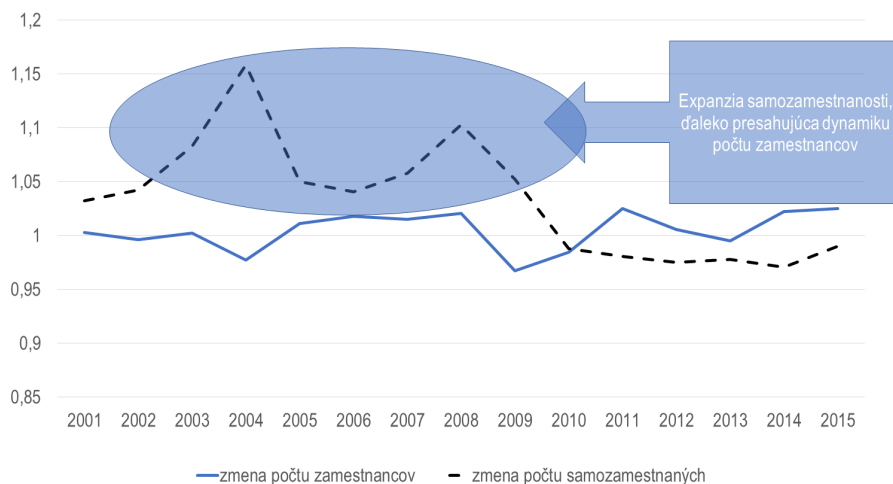
¹ V médiách sa objavili správy o tom, že takúto metódu „zamestnávania“ dokonca využívali aj štátne podniky.

Box 1: Ako to rozlíšuje štatistika

V štatistických databázach, ktoré tu využívame, sa sledujú kategórie:

- **Zamestnanci** - vykonávajú závislú činnosť, podľa pokynov zamestnávateľov, pracovné prostriedky zabezpečuje zamestnávateľ, vzťah upravený zákonníkmi práce a ďalšou pracovnou legislatívou.
- **Samozamestnaní** - zamestnávajú „seba samých“ a prípadne ďalšie osoby, konajú nezávisle a na svoju vlastnú zodpovednosť, sami si zabezpečujú pracovné prostriedky, sú to podnikatelia - fyzické osoby, v slovenskej legislatíve sa označujú ako samostatne zárobkovo činné osoby. Označujeme ich aj ako „živnostníci“, hoci to nie je presné (živnostníci sú užší pojem ako samozamestnaní).
- **Celková zamestnanosť** - zamestnanci + samozamestnaní

Graf 1: Medziročné zmeny počtu zamestnancov a samozamestnaných osôb (indexy, rovnaké obdobie predchádzajúceho roka = 100)

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

Poznámka: údaje podľa metodiky národných účtov.

živnostníkom“ (podľa odhadov Štatistického úradu SR²).

Ako preukazuje graf 1, v období 2000 až 2010 sa počet samozamestnaných osôb vyvíjal podstatne priaznivejšie ako počet zamestnancov. Prebehla tak reštrukturalizácia zamestnanosti - smerom

Tabuľka 1: Podiel zmeny počtu samozamestnaných na prírastku celkového počtu pracujúcich

	Za obdobie 2000 až 2010
EÚ (28)	-0,11
Nemecko	0,45
Taliansko	0,04
Rakúsko	0,18
Česko	0,51
Poľsko	-0,57
Slovensko	1,10

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

Poznámky: údaje podľa metodiky národných účtov. Vo všetkých prípadoch došlo v danom období k prírastku celkovej zamestnanosti. Z krajín V4 celková zamestnanosť v Maďarsku klesala, preto sme ho nezahrnuli do tohto prehľadu.

² V realizovaných odhadoch ŠÚ SR (tie sa týkajú obdobia od 2010 - 2013, teda po skončení nami hodnoteného obdobia) sa počet tzv. fiktívnych živnostníkov pohyboval v intervale 78 tisíc až 108 tisíc. Pri celkovom počte živnostníkov presahujúcom 300 tisíc ide o spomínanú štvrtinu až tretinu.

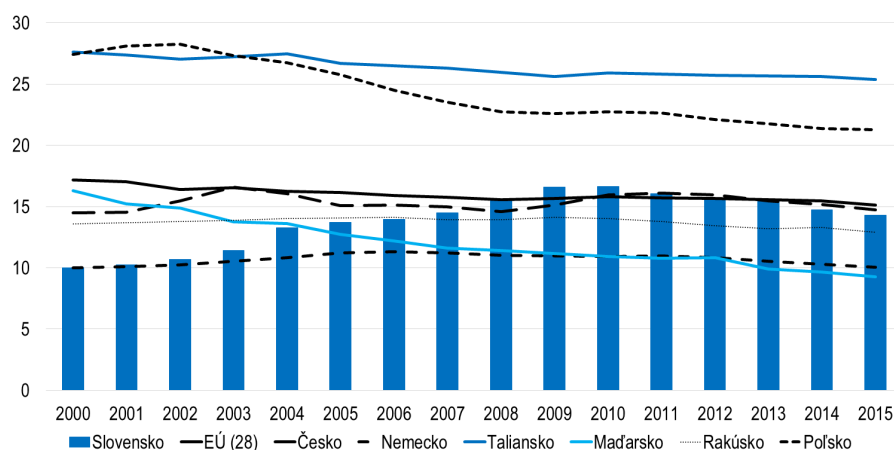
od zamestnancov k samozamestnaným (najčastejšie živnostníkom). Z hľadiska hospodárskej politiky bolo najväčším problémom tejto štruktúrnej zmeny zamestnanosti, že z príjmov živnostníkov plynulo do poisťovní fondov podstatne menej zdrojov ako z miezd zamestnancov (mzdy boli viac zaťažované odvodmi ako príjmy živnostníkov). Ak sa zo zamestnancov stávali živnostníci, znamenalo to obmedzenie rastu príjmov pre fondy sociálneho či verejného zdravotného poistenia.³

Rast zamestnanosti (počtu pracujúcich) bol v tomto období doslova ťahaný samozamestnanými. Ak prírastok počtu samozamestnaných dáme do pomeru k prírastku celkového počtu pracujúcich, vychádza za SR číslo väčšie ako 1 (čo je unikát v našom súbore krajín, tab.1). Znamená to, že v intervale rokov 2000 až 2010 pribudlo viac samozamestnaných ako zamestnancov. Je to naozaj neobvyklé, keďže samozamestnaní tvoria podstatne menšiu skupinu ako zamestnanci.

V krajinách EÚ sa objavuje rôzny podiel samozamestnaných na celkovom počte pracujúcich. V grafe 2 vyberáme okrem krajín V4 len niekoľko príkladov vyspelejších ekonomík EÚ: napr. Nemecko s nízkym podielom a Taliansko s vysokým. V počiatočnej fáze (2000) je v SR nízky podiel samozamestnaných (na úrovni ako Nemecko). V roku 2010 je tento podiel podstatne vyšší - to však neznamená, že by vybočoval z nejakých bežne pozorovaných hodnôt v EÚ. Tendencie zobrazené v grafe 2 by mohli byť pri povrchnom pohľade chybné interpretované: vyzerá to, že hodnoty za SR

³ Iné problémové črty takejto štruktúrnej zmeny v zamestnanosti sú zhrnuté napr. v Morvaj, K.: Osobitosti vývoja štruktúry príjmov v slovenskej ekonomike. Ekonomický časopis č.4/2013.

Graf 1: Medziročné zmeny počtu zamestnancov a samozamestnaných osôb (indexy, rovnaké obdobie predchádzajúceho roka = 100)

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

Poznámka: údaje podľa metodiky národných účtov.

(spočiatku nízke) sa približovali k priemeru EÚ a je to teda akýsi prejav zblížovania parametrov (konvergencia). Tu však približovanie k nejakému priemeru EÚ nemá žiadny význam (príklady Nemecka či Talianska to dobre preukazujú) a tu - tak ako v mnohých iných prípadoch - ani nie je potrebné usilovať sa o nejaké zblížovanie hodnôt SR s EÚ. Tu je prípustná variabilita (príliš často sa ekonómovia uchylujú k snahe priblížiť sa k priemeru EÚ, pritom nie je to pri každej veličine zmysluplné!). Ak sa podiel samozamestnaných v SR zdvihol a zhodou okolností sa priblížil k

(-3,3%). Je to ojedinelá konštelácia v sledovanom súbore krajín (tab. 2). Vláda v tomto čase aj finančne podporovala zakladanie živností. Týmto sa oddialil a dočasne zmiernil (naozaj len dočasne!) dopad recesie na zamestnanosť. To už však bol vrchol a záver procesu nahrádzania pracovných vzťahov obchodným vzťahom.

Táto etapa končí po roku 2010, zrejme z dvojakých dôvodov:

- Nižšia miera tolerancie zo strany štátu. Zmeny v daňovo- odvodovej legislatíve znížili výhodnosť práce na živnosť v porovnaní s riadnym pracovným pomerom. Zmeny v pracovnej legislatíve skomplikovali využívanie tohto modelu (a ďalších alternatívnych foriem výkonu práce).
- Oživenie dopytu po pracovných silách zlepšilo pozíciu pracovníkov na trhu práce - tým sa zmierňoval aj tlak na nahrádzanie riadneho pracovného pomeru alternatívami (akou je aj práca na živnosť). Zlepšila sa šanca zamestnať sa na báze pracovnej zmluvy (pracovník nie je v situácii, že by musel brať prácu v akomkoľvek režime).

Tabuľka 2: Vývoj počtu zamestnancov a samozamestnaných pri nástupe recesie (medziročná zmena 2009/2008)

	zmena počtu zamestnancov	zmena počtu samozamestnaných
EÚ (28)	0,981	0,990
Nemecko	1,001	0,996
Taliansko	0,988	0,970
Rakúsko	0,993	1,011
Česko	0,976	1,020
Poľsko	1,005	0,997
Maďarsko	0,978	0,955
Slovensko	0,967	1,052

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

Poznámky: údaje podľa metodiky národných účtov.

Vzdelanie a technológie - dve strany jednej mince

Recenzia knihy:

Goldin, C. – Lawrence, F. K. 2009.

The Race Between Education and Technology

The Belknap Press of Harvard University Press, 2009.

ISBN: 978-0-674-03530-0

Richard Kališ
KHP, NHF, EUBA

„Dvadsaťte storočie by sme mohli nazvať Storočím ľudského kapitálu“ (Goldin – Lawrence, 2008). Týmto slovom možno zhrnúť spoločný rys dvoch príbehov, ktoré kniha ponúka. Tým prvým je takmer storočný, časový rad o vývoji vzdelania v Spojených štátoch amerických. Dáta siahajú po rok 1915 v štáte Iowa, ktorý ako prvý začal s detailným sčítaním ľudu. Zaujímavosťou je fakt, že Iowa vtedy i dnes je vysoko poľnohospodárska krajina, napriek tomu práve v tomto štáte započal trend masového vzdelávania, ktoré autori označujú za príčinu poklesu príjmových rozdielov v prvej polovici 20. storočia. Pri bližšom pohľade chápeme, že v tom čase upadajúce poľnohospodárstvo v zmysle produktivity i príjmov čelilo výzvam zmierniť nepriaznivé dôsledky a práve vo vzdelaní svojich pracovníkov našlo odpoveď. So vzdelaním prišlo nielen lepšie obhospodárenie pôdy, nové plodiny, ale i sofistikovanejšie stroje, ich oprava a úprava na konkrétne požiadavky poľnohospodárov, čo viedlo k nadobudnutiu znalostí z oblasti strojnictva a nových priemyselných oblastí, dovtedy v Iowe ale i v USA neznámych. Uvedomenie si významu vzdelania viedlo k založeniu verejných stredných škôl a z ľudského kapitálu sa tak stal verejný statok dostupný nielen pre tých, ktoré si vzdelanie mohli dovoliť na vlastné náklady.

Postupne si všetky štáty federácie uvedomili význam verejného školstva pre svoju prosperitu a trend sa z Iowy v priebehu desiatich rokov rozšíril naprieč celými Spojenými štátmi. Takéto masové rozšírenie prispelo k ekonomickému

zázraku USA v prvej polovici dvadsiateho storočia. Čo sa však zmenilo, že dnes pozorujeme vysoké príjmové i majetkové rozdiely naprieč domácnosťami v USA? Odpoveď na túto otázku autori ponúkajú vo svojom druhom nemenej zaujímavom príbehu: S technologickými zmenami prichádza i dopyt po vzdelaných zamestnancoch pripravených na takéto zmeny. S rastom dopytu rastie i relatívna mzda a prehĺbuje sa rozdiel medzi príjmami tých, ktorí sú vybavení dostatočným ľudským kapitálom a tých bez neho. Bez adekvátnej zmeny na strane ponuky práce tak vzrastú celkové rozdiely medzi jednotlivými skupinami obyvateľstva. Na mnohých stranách ďalej autori vysvetľujú tie faktory, ktoré práve k takejto zmene viedli, ako napríklad imigrácia nižšie vzdelaných ľudí, nárast súkromného vzdelania a iné. Tieto faktory potom prispeli k celkovému nárastu na strane dopytu a poklesom ponuky adekvátne vzdelaných ľudí, čím vznikla celková nerovnováha a prehĺbili sa príjmové nerovnosti.

Autori tak vysvetľujú veľmi zaujímavý vzťah medzi dvomi, inak pozitívnymi javmi – vzdelaním a technologickým pokrokom, a práve ich nerovnováhou vysvetľujú nárast príjmových nerovností v Spojených štátoch amerických. Napriek tomu, že kniha je primárne zameraná na jediný národ, možno v nej nájsť mnoho všeobecne platných poznatkov a odporúčaní z histórie hodných nasledovania. V každom prípade je kniha fundamentálnym obhajcom kvalitného a všeobecne dostupného vzdelania pre ekonomický rast a pre zmiernenie príjmovej nerovnosti.

